

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ЛЕВЕНЧУК МИРОСЛАВА ОЛЕКСАНДРІВНА

Допускається до захисту
завідувач кафедри психології,
д-р екон. наук, канд. психол. наук,
професор
В. А. Оверчук
«__» _____ 2022 р.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ
МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

Спеціальність 053 Психологія

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
К.М. Васюк,
доцент кафедри психології
к. психол.н., доцент

Оцінка: ____ / ____ / ____
(бали/за шкалою ЄКТС/за національною
шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ САМОСТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	9
1.1. Поняття та підходи до дослідження самоставлення у науковій літературі	9
1.2 Структура самоставлення особистості	15
1.2.1 Основні компоненти самоставлення особистості.....	15
1.2.2. Рефлексія – детермінант розвитку самоставлення.....	20
1.2.3.Позитивне самоставлення як показник самоефективності	29
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОСТАВЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	35
2.1 Організація та методологічне обґрунтування дослідження особливостей самоставлення у майбутніх психологів	35
2.2. Опис основних методів і методик дослідження.....	37
Висновки до розділу 2.....	45
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОСТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	47
3.1. Аналіз результатів дослідження основних складових самоставлення особистості майбутнього психолога	47
3.2. Результати дослідження рефлексії та самоефективності майбутніх психологів.....	68
3.3. Порівняльний аналіз психологічних особливостей самоставлення осіб різної статі.....	76
Висновки до розділу 3.....	84
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ.....	92
ДОДАТКИ.....	98

АНОТАЦІЯ

Левенчук М. О. Психологічні особливості самоставлення майбутніх психологів. Спеціальність 053 «Психолгія», освітня програма « Психологічна реабілітація». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2022.

Актуальність магістерського роботи полягає в неповному вивченні особливостей само ставлення майбутніх психологів. Адже в сучасних умовах становлення України само ставлення є одним з наважливішим моментом у соціальні дійсності людини, тому що будь-які прояви людини як соціального суб'єкта супроводжуються включенням у даний процес її самоставлення.

У магістерській роботі проаналізовано різноманітні підходи щодо визначення само ставлення. Представлено теоретичний та емпіричний аналіз особливостей самоставлення майбутніх психологів. Статистично досліджено компоненти самоставлення майбутніх психологів

Ключові слова: само ставлення, рефлексія, самооцінка, самоефективність.

ANOTATION

Levenchuk M. O. Self-attitude psychological features of future psychologists. Specialty 053 "Psychology", educational program «Psychological rehabilitation». Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2022

The relevance of this work lies in the insufficiently studied features of the attitude of future psychologists. After all, in the modern conditions of the formation of Ukraine, the attitude towards oneself is one of the important aspects of the social existence of an individual, because any manifestations of a person as a social subject are accompanied by the inclusion in this process of his self-attribution.

The master's work analyzed various approaches to defining the attitude itself. A theoretical and empirical analysis of the features of self-attribution of future psychologists is presented. The components of the self-image of future psychologists were statistically investigated

Key words: self-attitude, reflection, self-evaluation, self-efficacy.

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасних умовах становлення України само ставлення є одним з наважливішим моментом у соціальні дійсності людини. Адже будь-які прояви людини як соціального суб'єкта супроводжуються включенням у даний процес її самоставлення.

Основою становлення особистості є розвиток позитивного самоставлення, яке сприяє всебічному розвитку людини. У психології нашого часу немає єдиного підходу щодо феномену «само ставлення», проте окреслена проблема досить активно досліджується вітчизняними та зарубіжними психологами. Загалом, самоставлення особистості - складне когнітивно-афективне утворення, яким позначають сукупність уявлень індивіда про себе, зрілість якого визначається рівнем взаємозв'язку і ступенем узгодженості його складових.

До основних критеріїв діагностики самосприйняття відносять такі компоненти: "самооцінка", "самоповага", "самосприйняття", "почуття компетентності", "почуття власної гідності", "самовпевненість", "самокритичність", "аутосимпатія", "самоцінність" тощо. У результаті взаємодії вказаних компонентів, самоставлення включається в процес діяльнісної особистості та стимулює розвиток пізнавальної, особистісної сфери людини.

Різним аспектам самоставлення присвячено чисельні наукові дослідження (К. Абульханова-Славська, А. Асмолов, Р. Бернс, Б. Братусь, В. Століна, К. Роджерс, Е. Еріксон та інші). Досить велика кількість науковців у своїх надбаннях підкреслюють зв'язок само ставлення та розвитку особистості (Ю. Гішпенрейтер, И. Кон, А. Леонтьев, В. Петухов). До того, багато авторів описують його суб'єктивну природу, де в основі лежить готовність здійснювати саморефлексію (Е. Ісаєв, В. Петровский, В. Слободчиков).

Б. Ананьєв описував самоствлення, як важливу категорію психологічної науки взагалі, та фактор, що зумовлює гармонійний розвиток людини та євжливим моментом для характеристики особистості. Подібні наукові думки щодо ставлення особистості до себе та інших стали основою досліджень Л. Божовича, В. М'ясищева, Д. Узнадзе, В. Ядова.

Однак, не зважаючи на те, що питанням самоствлення особистості займались багато дослідників, все ж воно є актуальним, адже мають немало актуальних проблем, які не зовсім є вивченими.

Виходячи з актуальності описаної проблеми та недостатнім її вивченням, була обрана тема магістерського дослідження «Психологічні особливості самоствлення у майбутніх психологів».

Об'єктом дослідження є самоствлення психолога.

Предмет дослідження – психологічні особливості самоствлення у майбутніх психологів.

Гіпотеза 1: у зв'язку з тим, що рефлексивність і самоєфективність є рисами, що дозволяють особистості аналізувати власні дії і керувати процесами самопізнання, вони є основоположними у формуванні позитивного самоствлення майбутніх психологів та мають статеві відмінності.

Гіпотеза 2.: у зв'язку з можливими відмінностями в рівні рефлексивності і самоєфективності у майбутніх психологів різної статі, зроблено припущення, що показники самоствлення у майбутніх психологів матимуть статеві відмінності.

Мета дослідження полягає у теоретичному поясненні та емпіричному вивченні психологічних особливостей самоствлення у майбутніх психологів різної статі в залежності від показників рефлексивності і самоєфективності.

Окреслена мета дослідження потребує вирішення низки завдань:

1. Здійснити теоретичний аналіз психологічних особливостей самоствлення психолога;

2. Підібрати батарею психодіагностичних методик для дослідження особливостей самоставлення у майбутніх психологів;
3. Здійснити емпіричне дослідження означених показників рефлексивності і самоефективності у майбутніх психологів різної статі;
4. Дослідити особливості самоставлення майбутніх психологів різної статі в залежності від показників рефлексивності і самоефективності.

Для досягнення мети та реалізації означених завдань роботи було використано наступні **методи**:

- 1) *теоретичні* (аналіз проблеми на підставі вивчення наукової літератури: порівняння, абстрагування, систематизація та узагальнення одержаної наукової інформації);
- 2) *емпіричні*:
 1. «Тест-опитувальник самоставлення» (В.В. Столін та С. Р. Пантелєєв);
 2. «Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема»;
 3. «Методика діагностики рефлексивності» (А. В. Карпова, В.В. Пономарьова);
 4. «Визначення рівня самооцінки» (С. В. Ковальов).
- 3) *методи математичної статистики*: Н-критерій Краскела-Уоліса, критерій U Манна-Уїтні для незалежної вибірки

База дослідження. В експерименті взяли участь 50 студентів спеціальності «Психологія» 2-4 курсу віком від 18 до 21 року. Дослідження проводилося на базі Донецького національного університету ім. В. Стуса та Вінницького державного педагогічного університету ім.и М. Коцюбинського. Серед них 25 хлопців та 25 дівчат.

Теоретичне значення. Розкрито зміст, структуру та показники розвитку самоставлення в майбутніх психологів в залежності від показників рефлексивності і самоефективності. Визначено психолого-педагогічні умови розвитку самоставлення майбутніх психологів у процесі навчання.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження психологічних особливостей самоставлення майбутніх психологів висвітлені

в таких публікаціях: Левенчук М. О. Емпіричне дослідження особливостей самоставлення майбутніх психологів різної статі (додаток Б).

2. Самоставлення як невід’ємна якість особистості психолога. Експериментальні та теоретичні дослідження в контексті сучасної науки: матеріали II Всеукраїнської студентської наукової конференції, м. Івано-Франківськ, 14 жовтня, 2022 рік / ГО «Молодіжна наукова ліга». — Вінниця: ГО «Європейська наукова платформа», 2022. — 86 (додаток А).

Структура дослідження. Робота обсягом 99 сторінок, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних посилань з 60 найменувань, додатків. Містить 1 таблицю та 24 рисунка.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ САМОСТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

1.1 Поняття та підходи до дослідження самоставлення у науковій літературі

Самооцінці як особистісному утворенню відводиться центральна роль у психологічному вивченні людини. Її становлення відбувається під дією соціального оточення людини, починаючи ще з дитинства впливає на діяльність та постійно знаходиться під дією впливу цінностей особистості. Здійснити оцінку себе пояснюється як виокремити само ставлення до себе, а для цього потрібно мати набір життєвих норм та цінностей, які перебувають під впливом соціуму і трансформуються з часом.

Важливим у цьому процесі є схвалення або засудження з боку значущого оточення. Воно, в свою чергу, впливає на здатність людини до рефлексії, без якої важко було б оцінити ставлення до себе. А. В. Захарова підкреслює, що довільна регуляція власних дій пов'язана саме з рефлексією як інтелектуальною дією. Про важливість рефлексивності при процедурі оцінювання себе наголошували у своїх працях такі науковці, як Х. Хекхаузена, Л. С. Виготський, М. В. Лісіна та інші.

Протягом останніх десятиліть проблема самоставлення є одним із питань, що достатньо інтенсивно розробляються, особливо в зарубіжній психології. Проблемі вивчення самоставлення описана велика кількість робіт у вітчизняній та зарубіжній психології. Деякі науковці під поняттям само ставлення розуміють само відношення (А. В. Захарова, М. І. Лісіна, В. Н. Маркін, М. Розенбер) інколи само ставлення співвідносять до Я-образу та Я-концепції (Р.Бернс, І. С. Кон, В. М. Маркін, І.І. Чеснокова та інші) що, насправді, не так, з огляду на те, що самоставлення – це самостійний елемент структури самосвідомості (Л. Бороздіна, Е.А. Залученова і ін.). Проте формування всіх цих компонентів обумовлене соціумом, розвитком. У

структурі діяльності самоставлення теж наділена дуже важливим значенням: завдяки їй відбувається професійний саморозвиток, і тут вона постає характеристикою особистісного включення в діяльність [1].

Як слушно зауважує О.Н. Молчанова [30], вельми вражаючим наслідком активного дослідження окресленої проблематики є точка зору в західній культурі, що само ставлення є найважливішим ресурсом людини, її надбанням. Люди прагнуть отримувати можливість високо себе поцінувати себе подібно до того, як вони прагнуть до хорошого самопочуття, добробуту та свободи думки [11].

Однак усупереч пильному інтересу до самоставлення в західній науковій літературі зберігається відчутна концептуальна плутанина. Найперше, відсутнє вичерпне пояснення щодо феномена

Перш за все, відсутнє чітке, вичерпно адекватне визначення феномена [36]. На противагу цього, англійські автори Л. Веллс і Дж. Марвелл [16] аналізують різноманітні поняття з галузі психології «Я» («довіра до себе», «усвідомлення себе»), які вміщують в собі великий набір теоретичних пошуків та об'єднують його з поняттям «self-esteem» як найбільш загальним та який поміщує різноманітні смислові відтінки описаних ними визначень. Проте англійське слово «self-esteem» пояснює не самооцінку, а власне її повагу до себе, почуття власної гідності, тобто само відношення, яке описувалося раніше [28].

Однак термін «self-esteem» закріплюється не тільки в англійській літературі. Швейцарський психоаналітик та представник юнгіанської школи М. Якобі стверджує, що «самоставлення належить цінностей, які особистість нав'язує собі самостійно. У німецькій літературі це поняття (Selbstwertgefühl) пояснює почуття (Gefühl) та цінності (Wert), які ми відчуваємо стосовно себе (Selbst). Термін «оцінка» походить від латині «aestimare», що означає оцінку, яку людина здійснює стосовно особистої значущості»[18].

У цьому етимологічному поясненні наявні два важливі моменти: зведення самоставлення особистості до емоційного хвилювання людини

щодо себе, поділення одного феномена само ставлення до іншого та поєднання в одному понятті декількох явищ: встановлення суб'єктом самоцінності та сильної реакції у вигляді самоповаги, само прийняття або самовідданості при умові негативного само оцінювання.

Упсихології нашого часу самоставлення включається в межі більш широкої конструкції, іменованої Я-концепцією. Таке словосполучення аж ніяк не виступає неологізмом. Їм користувався ще Ф. Гоппе як синонім «рівня Я», проте, на жаль, дослідник не залишив визначення ні того, ні іншого терміна. Я-концепція стала досить частим кліше в зарубіжній літературі психології. У вітчизняній психології ця концепція добре відома у викладі англійського психолога і педагога Р. Бернса [12].

Р. Бернс наводить точніше пояснення Я-концепції та її структури. На його думку це поняття характеризується як сукупність багатьох уявлень людини про себе, пов'язаних з їх оцінкою.[12].

Далі Р. Бернс описує структуру Я-концепції, виділяючи і позначаючи її елементи.

1. Образ Я – уявлення індивіда про самого себе.
2. Самоставлення – сильна оцінка даного уявлення, щоможе містити різноманітну інтенсивність емоцій.
3. Потенційна поведінкова реакція – це викликані Я-образом та само ставленням конкретні дії [12].

Особливий інтерес представляють роботи, в яких пропонуються різні підходи терапевтичні методики для подолання заниженої самоставлення (Б.Ф. Скіннер, А. Адлер, К. Роджерс, Т. Л. Миронова, М. М. Авдєєва). Проте у переважній більшості випадків корекція відбувається за допомогою зміни соціальної поведінки, яка може не стосуватися інших важливих аспектів життєдіяльності людини, що, на думку А. Кузьменко, не може не впливати на їх ефективність.

Аналізуюючи праці американського філософа і психолога Вільяма Джеймса, самоставлення (почуття власної гідності, самоповагу,

задоволеність життям і т.ін.) можна уявити у вигляді математичного дробу: чисельник містить успіх, а знаменник – рівень домагань. Таким чином, самоповагу можна підвищити за рахунок успіху, підвищуючи його, або знижуючи домагання. У власній праці «Психолгія» він найперший увів поняття «само ставлення» та поділив особистість на структурні елементи, емоції, почуття, вчинки. Самоствлення він поділяв на самовдоволення і невдоволення собою [24].

Що стосується інших дослідників, то Б. Скіннер у власній теорії оперантного навчання описує досвід взаємодії людини та навколишнього середовища. Тобто при позитивному підкріпленні вчинки повторюються, а при негативному – ні. Саме в процесі цього людина черпає уявлення про себе.

А. Бандура продовжував погляди Б. Скіннера, але також уважав, що науління відбувається не тільки через прямий досвід, але й шляхом спостереження («непряме підкріплення»). Самоствлення він пояснює за допомогою терміну «самоповага» і «почуття власної гідності». [19].

А. Адлер розглядав формування самоствлення через переживання неповноцінності і безпорадності в дитинстві. Саме це і пігрунтом потреби в досягненні переваги над оточенням, прагненням до бездоганності. Прагнення особистості до переваги і мотиваційною силою людини на думку А. Адлера[12].

Але, кажучи про мотивацію, не можна не згадати про погляди А. Маслоу: в своїй ієрархії потреб він пов'язує із самоствленням потребу в приналежності та самоповазі. У власній теорії мотивації він зрівнює «ступінь близькості до базових потреб», тобто рівня мотивованості. Адже люди, базові потреби яких повинстю задовільнені, прагнуть та здатні більш активніше протистояти зриву задовільнення даних потреб через те, що вони мають сильний, структурований характер як наслідок бажаного задоволення [31]. Саме через цінності, ідеали і т. ін. відбувається вплив на самоствлення, а завдяки їй формується самоповага.

К. Роджерс розглядав самоставлення за допомогою понять «Я-концепції» особистості, що розвивається під час соціалізації – взаємодії зі значущими іншими. Така соціалізація переважн відбувається в дитячому та підлітковому віці. Крізь призму своєї «Я-концепції» людина бачить світ, проте ця концепція не регулює дії особистості, а швидше за все символізує важливу досвіду індивіда, а відповідно свідомі поведінка лише узгоджується з нею. До того, «Я-концепція» крім само сприйняття включає ще і образ того, якими, на наш погляд, ми хотіли б бути[13].

«Я-концепція», у свою чергу, включає до свого складу як самовідношення, так і самоставлення, що входить в «Я-образ», який інтегрує самовідношення та самоставлення. Якщо самовідношення початково формується як інтеріоризоване ставлення значущих інших та первинно є емоційним утворенням, то самоставлення виробляється пізніше на основі самовідношення. За мірою дорослішання індивіда його самовідношення, крім емоційних характеристик, набуває оціночності, але ядро самовідношення, як і раніше, є емоційне (К. Є. Ізард, М. І. Лісінв) [28].

А.З. Зак у своїх дослідженнях говорить про самоставлення як про засіб аналізу та самоусвідомлення індивідом власних способів поведінки, на основі яких і будується внутрішній план дій [10]. Т. Шибутані говорить про самоставлення як про ціннісне ядро.

Б.Г. Ананьєв висловив думку, що самоставлення – довготривалий процес пізнання себе, який є розтягнутий у часі та є прямим висвітленням оцінки інших осіб, що безпосередньо пов'язані з процесом розвитку особистості [1].

Г.К. Веліцкас і Ю.Б. Гіппенрейтер розуміють самоставлення як наслідок відображення людини уявлень та інформації про себе у зв'язку з відповідними ідеалами та цінностями, які існують у співвідношенні реального і демонстративного, усвідомленого і неусвідомленого, загального та приватного [7].

Ю.Б. Гіппенрейтер сформулювала відмінність самопізнання, самоставлення, самосвідомості від інтроспекції. На її погляд, процеси пізнання та оцінки себе є складними і тривалими, до них відносять дані власного спостереження, що надалі піддаються порівнянню та узагальненню, адже інформацію про себе ми отримуємо не лише за допомогою самоспостереження, але через зовнішні джерела: об'єктивні результати власних дій та ставлення до нас інших людей [5].

Ю. В. Котенко у власній роботі акцентує увагу на те, що процес самоставлення безпосередньо бере участь у регуляції поведінки, діяльності особистості та відображає її внутрішній світ. Дослідник виділяє три підходи до розгляду самоставлення: структура особистості, самосвідомості та діяльності [15].

На думку Л.І. Божович, стійка самоставлення формується під впливом думки інших людей та процесу самооцінки своєю діяльності. Таким чином, якщо дитина не здатна адекватно оцінювати та аналізувати власну діяльність, а зовні вона має негативний оцінний вплив в її напрямку, то в результаті виникають гострі сильні переживання, що виявляються в девіантних формах поведінки. [27].

Л. І. Божович на основі аналізу досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців створив структурно-динамічну модель самоставлення. На його думку самоставлення є процесом відображення людини себе як об'єкта пізнання та є соціальним утворенням, що функціонує як важливий елемент саморегуляції та самосвідомості [27].

Феномен самоставлення розглядається різними науковцями залежно від підходу в якому працює той чи інший науковець. Процес самоставлення є центральним компонентом в структурі особистості та формується ще з дитячого віку. Стимулом до формування самоставлення є прагнення до переваги, що вибудовується під дією соціальної ситуації розвитку та пов'язана з цінностями особистості.

Самоставлення – це когнітивний компонент особистості, сформований на підставі емоційного самовідношення. Вона формує різні форми поведінки і регулює їх. Але формування самоставлення починається з допомогою емоційного компонента, а згодом йде набуття когнітивних характеристик. Вона є показником ставлення до себе і продуктом відображення самовідношення, яке інтегроване з нею в Я-образі.

Для багатьох науковців поняття самоставлення має багато синонімів: само ефективність, задоволеність життям, самоповага та почуття власної гідності. Насправді ці синонімічні поняття лише відображають суть самоставлення і дозволяють більш повно зрозуміти його призначення.

1.2 Структура самоставлення особистості

1.2.1 Основні компоненти самоставлення особистості

Ідея самоставлення як самостійної категорії розглядається вітчизняними вченими у концепції самосвідомості особистості (Л. Виготський, І. Кон, О. Соколов, В. Столін, І. Чеснокова та інші). Нйперші визначення само ставлення виходили з поняття «глобальна самооцінка»- поняття , що містить в собі загальні переживання, які об'єднує самооцінки в динамічну єдину структуру.

Західні вчені вважають, що за допомогою самопізнання можна виявити причину та сенс поведінки людини, тоді як самооцінка виражає міру сприймання індивідом себе. На думку Р. Бернса, сомооцінка відображає само ставлення особистості, адже знання про самого себе пробуджують у людини певні емоції та оцінки. Відповідн до цього, само ставлення – це компонент емоційної установки на себе, що є афективною частиною стійкої самооцінки, інтенсивність якої залежить віз змісту «Я-образ» [39].

Існує інша концепція, згідно з якою самоставлення виконує специфічні функції в загальній системі самосвідомості. Представниками згаданої концепції є С. Куперсміт та М. Розенберг. Науковці вивчають самоставлення

як своєрідну стійку особистісну рису, яка є незалежною від ситуації та віку людини. Крім того, дослідники підкреслюють, що саме мотив самоповаги у взаємозв'язку з потребою в образі «Я» є умовою позитивного само ставлення особистості [8].

Аналізуючи праці багатьох науковців, можна дійти до висновку, що само ставлення відображається через афективну складову самосвідомості, яка в свою чергу нерозривно пов'язана з пізнавальним компонентом, адже ставлення особистості до самого себе виникає на основі знань, отриманих людиною під час оцінки власних дій. І з рештою на основі само ставлення виникає та розвивається поведінковий компонент само ставлення. Тому само ставлення є одним із важливих елементів у структурі самосвідомості. Воно має свої функції, полюси та специфічні особливості.

Дослідниця О. Камінська виділила декілька основних характеристик само ставлення, які власне і визначають особливості ставлення особистості до себе:

1. Структурні: очікування позитивного ставлення від інших, само інтерес, самоповага, ауто симпатія, само звинувачення, само розуміння.
2. Змістові – стіпень вираженості складових елементів, адекватність , модальність
3. Динамічні – міра вираженості лабільності та стабільності і вміння особисто корегувати його відповідно до зовнішніх впливів.

На думку І. Чеснокової само ставлення формується на двох рівнях пізнання людини самої себе. Перший рівень характеризується нестійкістю та утворюється під час порівняння себе з іншими. Як наслідок з'являються окремі уявлення себе та своєї поведінки, що знадяться у зв'язку з конкретною життєвою ситуацією та не мають цілісного уявлення себе. Другий рівень самопізнання формується на основі порівняння «Я-Я» у формі внутрішнього діалогу, що знаходить вираження через самооцінку та показником психологічного віку: зрілості людини[27].

Варто відзначити концепцію В. Століна, в якій самоставлення пояснюється процес відображення особистісного «Я» у свідомості людини. У цій концепції само ставлення характеризується як феномен, що висвітлює особистіний сенс «Я» [25].

Отже, аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців говорить про те, що загалом в науковій психології немає загальноприйнятого визначення «само ставлення», адже воно опмсується з різноманітних позицій наявних концепцій. Проте, С. Пантілєєв, виділив позицію згідно якої само ставлення є цілісним утворенням, яке відображає рієнь позитивного ставлення людини до власного образу «Я» [23].

Останні роки дослідження самоставлення особистості активізувалися (Л. Адамова, О. Камінська, А. Колодяжна, В. Маркін, Т. Терра та ін.). Це спричинено тим, що даний феномен має важливу роль у формнні та розвитку особистості. Багато вітчизняних авторів схильні вивчати само ставлення через структуру процесу самосвідомості особистості.

До того ж, само ставленню надають центральну роль у процесі саморегуляції, адже через його вплив здійснюється детермінація особистості. Загалом само ставлення особистості проявляється у її соціальній активності. Саме це і є мотивом регуляції поведінки та здійснюється н кожному етапі поведінкового акту людини: від мотивуючих актів до реалізації поставлених цілей.

Л.Виготський, С. Пантілєєв, К. Роджерс, Н. Сарджвеладзе та багато інши науковців пояснювали само ставлення як психологічне утворення, що має досить складну структуру. Тому є поширеним твердження, що само ставлення містить емоційний та само оціночний компоненти. Так на думку Н.Сарджвеладзе само прийняття – це в першу чергу безумовне прийняття себе, незалежно якими рисами наділена особистість. Самооцінка пояснюється як процес ставлення до себе як до носія чеснот та певних властивостей. [7].4

На відміну від інших, В. Столін пояснює само ставлення як процес реалізації особистості. Згідно його концепції, в структуру само ставлення входить сукупність емоційних виявів: ауто симпатія, самоповага, само інтерес, що в процесі соціалізації формують загальне почуття негативного чи позитивного ставлення до себе як до суб'єкта активності. Саме це і формує, на думку В. Століна, глобальне само ставлення людини [25].

С. Пантилєєв вважає, що вияв емоційних модальностей є різною. Тобто для когось важливим є самоповага, а хтось глобальне почуття переживає у формі ауто симпатії. Таким чином, можна зауважити, що психологічна система ставлення до себе має ієрархічну побудову, в центрі якого знаходиться певна модальність емоційного самоставлення зі специфічним емоційним тоном. Крім того, науковець виділяє оцінну та емоційно-ціннісну підсистеми само ставлення. Оцінну автор пояснює такими поняттями як «самоповага», «почуття ефективності», «почуття компетентності»; емоційно-ціннісну описує через «ауто симпатію», «самоцінність», «само прийняття»

В свою чергу С. Пантилєєв у структурі самоставлення виділяє дві підсистеми: оцінну та емоційно-ціннісну. До оцінної підсистеми відносять «самоповагу», «почуття компетентності», «почуття ефективності»; до емоційно-цінної – «ауто симпатію», «почуття власної гідності», «самоцінність», «самоприйняття» [23].

До того ж важливим є наявність у особистості професійних цінностей забезпечує відповідальне ставлення до справи, підштовхує її до пошуку, творчості, вдосконалення і, певною мірою, компенсує недостатньо розвинуті вміння й навички; відсутність професійних цінностей може призвести до професійного краху, втрати майстерності.

На сучасному етапі розвитку суспільства цінності, зокрема професійні, відіграють важливу роль у житті особистості. Вони виступають вибором професії, адже саме цінності визначають сенс людського існування, зокрема, сутність діяльносного життєвого рішення. Актуальною на сьогодні є проблема визначення професійних цінностей психолога. На сьогодні,

необхідно розглянути специфіку тих професійних цінностей, з точки зору компетентнісного підходу, які б нам і викристалізовували психолога-консультанта.

Ціннісні орієнтації індивіда є основним елементом у процесі перетворення цінностей суспільства, його потенціалу у стимули та мотиви поведінки. Саме цінності є найголовнішим утворенням особистості, що дозволяють виявити свідоме ставлення індивіду до соціального буття. Під час цього вони впливають на різноманітні сфери життєдіяльності та визначають мотивацію людини [1]. Тому очевидно, що індивідуальна система цінностей набуває характеру життєорієнтаційних принципів [20].

Звідси зрозуміло, чому майбутнє особистості залежить саме від ідеалів соціуму, які перетворюються у сукупність ціннісних орієнтацій, що стимулюють потребу до самореалізації при умові нових умов соціальних відносин [18].

Більшість дослідників відзначали, що цінності впливають на поведінку людини (є регулятивним механізмом); організовані в складну ієрархічну систему (впорядковану відповідно до значущості); крім регуляції поведінки є внутрішнім джерелом цілей людини; виступають механізмом особистісного росту. В основі професійного становлення лежить розвиток ціннісно-сміслової сфери. Існує різний рівень розуміння цінностей: цінності можуть декларуватися, але не виступати регуляторами діяльності або визначати важливі рішення і вчинки. Тільки визнана цінність здатна виконувати функцію орієнтира поведінки [40]. Для цього необхідно «наповнення їх (цінностей) особистісним змістом». Людина здатна оцінювати власні цінності і проектувати рух до цінностей, що відрізняється від сьогоденних [38].

Особливого значення в успішності формування емоційно-вольової готовності до майбутньої професійної діяльності в період професійного навчання набуває наявність у майбутніх психологів професійно важливих цінностей, компетентностей особистості, що відповідають вимогам професії, та переважання внутрішньої мотивації професійної діяльності.

Розвиток особистісних професійних цінностей психологів-практиків відбувається у діяльності, в тому числі й професійних та соціальних взаєминах, досягаючи з часом ступеня професійних цінностей. Разом з цим, слід зауважити, що в процесі професійної підготовки у майбутнього психолога необхідно сформувати такі професійні та соціальні цінності, які б не суперечили й долучалися до системи особистісних цінностей майбутнього професіонала.

З огляду на динаміку формування професійних цінностей психологів-практиків слід зауважити такі моменти. Початківці-психологи серйозну увагу приділяють розвитку себе як професіонала. Для них важливо відповідати уявленням оточення і клієнтів, як про успішного психолога; вони орієнтовані на формування власного іміджу. Досвідчені психологи більшою мірою орієнтовані на клієнта, на те, щоб актуалізувати його можливості для вирішення особистісних проблем. Професійний розвиток зберігає свою значущість. Підвищується значущість власного здоров'я і безпеки.

Л. С. Виготський описує структуру само ставлення як єдність до якої входить соціальна сфера та соціальна ситуації розвитку. Описані компоненти впливають на діяльність та мотиви людини загалом та залежить від пріоритентої діяльності, в якій індивід прагне до найвищої самореалізації.

Отже, само ставлення посідає важливе місце в діяльності, самосвідомості особистості. Воно виступає особливим компонентом при формуванні та розвитку особистості. Безсумнівним є те, що само ставлення виступає значущою категорією психологічної науки, і є дуже вагомою категорією для характеристик особистості.

1.2.2 Рефлексія – детермінант розвитку самоставлення

Якщо прослідити історію дослідження поняття самоставлення особистості можна повернутися ще в епоху античності коли відбулось так зване «відкриття людини», однак воно зазвичай виражалось у виклику

«Пізнай себе!». Він звучав як порив в ім'я людини пізнати свою сутність перед величністю богів.

Так, наприклад, Геракліт пропонував формулу «пошуку себе», тобто, більш глибинний підхід пошуку людської «самості». Демокрит підкреслював важливість автономії душі і власного «Я», які виступають в якості критерію моральних оцінок. Платон в розкритті даного феномену виходить з поняття «самопізнання», «самовизначення» аж до «самовдосконалення» [9].

Декарт розглядає поняття самоствавлення як індивідуальне буття в основі чого виступає рефлексивна думка. Рефлексія, на його думку, - це самозвіт, внутрішнє впорядковане відображення буття («Я мислю, отже, я існую»).

Більш глибоке розкриття сутності поняття «самоствавлення» в цей період пов'язують з ідеями німецьких філософів (І. Канта, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха та ін.) Перш за все, цю ідею пов'язують з ім'ям Іммануїла Канта. Він схилився перед французькими ідеалами: «Свобода», «Рівність», «Братство» [9].

І. Кант бачить в самоствавленні вирощування в собі свого кращого «Я» в боротьбі зі своїми недоліками. І цей процес, на його думку, є досить складною картиною людського «Я». І. Кант особливо виділяє «Я внутрішнього споглядання» і «Я - мислячого суб'єкта». Він надає найважливіше значення автономії «Я» і «свободи – Я» [9].

У філософії І. Канта самопізнання набуває ціннісний, соціально-моральний аспект. Поруч зі своїм емпіричним «Я» І. Кант створює образ іншого, присутність якого необхідна для звершення над людиною «внутрішнього суду совісті». Визначаючи себе за допомогою морального закону як діяльного «суб'єкта», І. Кант дійшов дуже важливого висновку, що створення в собі морального закону і є становленням особистості [9].

Г.В. Лейбніц вважав, що здатність людини розуміти сенс своїх вчинків і приймати відповідальність за них є головною умовою перетворення свідомості в осягнення. Розвиваючи ідеї І. Канта, Г. Гегель у праці

«Філософія права» пише про самоставлення людини, як про перероблення себе в культурі. Г. Гегель вважав, що важливий крок у створенні власної унікальності у прояві самого себе. Він бачить в самопізнанні відкриття свого «Я» через інших в процесі спілкування і діяльності [9].

С.Л. Рубінштейн, по суті, наводить визначення самоставлення запозичене з філософії, він обґрунтовує ідеї самоставлення як «саморух» при якому всі елементи детерміновані в середині самої системи, а не задані ззовні. Дослідник дає ключ до проблеми самоставлення: як можливий самоставлення, ініційований всередині системи, а не поза нею. «Самостійно така сукупність парадигм, і всі відносини між елементами якої являються сутнісними елементами тієї ж сукупності, так що вона замикається в закінчене ціле, кожен елемент якого абсолютно визначений в межах того ж цілого. Тоді це ціле не має передумов в не собі; всі її передумови включені в саме систему, і ця система має в собі обґрунтоване існування» [19].

Л.С. Виготський розглядав розвиток як саморух, який, «знаходить втілення в теоріях творчої еволюції, що спрямовується автономним, внутрішнім, життєвим поривом і цілеспрямовано розвивається в особистості, волею до самоствердження і самовдосконалення» [18]. Б.Г. Ананьєв, пояснюючи Б.Г. Ананьєв відзначав, що людина є активним продуктом соціального буття та не є жерствою гри генетичних сил. Створення та зміна обставин сучасного життя власною поведінкою і працею, освіченість власного середовища розвитку за допомогою громадських зв'язків - все це прояви соціальної активності людини в її власному житті» [1].

З точки зору Б.Г. Ананьєва, «всякий розвиток являє процес саморуху, тобто, «має спонтанний характер, якому властиві внутрішні закони ...». Відповідно до цього людина розглядається автором не тільки як об'єкт зовнішніх впливів, але, перш за все, як суб'єкт життя, суб'єкт розвитку [1].

Б.Г. Ананьєв трактує самоставлення як діяльність, але діяльність абсолютно певного роду, а саме - «детерміновану прагненням людини розвинути в собі ту чи іншу рису особистості». Автор позначив ті умови, які

необхідні, щоб самоставлення розгорталося як діяльність: протиріччя між небажаним сьогоденням і бажаним майбутнім, яке забезпечить діяльність енергією; наявність функціонального резерву, який зазвичай не використовується і може бути актуалізований і включений в регулярний процес діяльності [1].

При вирішенні проблеми становлення особистості А.С. Умарова диференціює процеси розвитку і самоставлення, самовиховання особистості. При цьому самоставлення називається вищим рівнем розвитку особистості, ніж власне розвиток. В якості основних критеріїв диференціації розвитку і самоставлення виділяються довільність і свідомість самозміни особистості [16].

Сутність самоставлення, представлена А.В. Гайфуліним, близька до особистісно-орієнтованих гуманістичних поглядів. Поняття самоставлення вчені трактують як вміння людини бути істинним суб'єктом свого життя, що здатний перетворити власну життєдіяльність в практично значуще перетворення [27].

Згідно з думкою науковців, у людині присутнє особливе духовне начало, яке не є природнім, суспільним та не зумовлене спадковістю. Вказуючи на даний факт, А.В. Гайфулін закликає розглядати особистість не як якість, а як цілісний, всеосяжний спосіб буття людини в своїй граничній адресованості «Іншому» і в своїй граничній відкритості Богу [27].

Р. Бернс асоціює самоставлення з самовдосконаленням. Розглядаючи проблеми життєвого шляху, автор виділяє дві основні стратегії особистості: стратегію обліку своїх наявних можливостей та стратегію розвитку, вдосконалення своїх психічних можливостей. «Самовдосконалення (самоставлення), – пояснює автор, – включає в себе процес долучення до культури та процес активної реалізації себе в житті [12]. Таким чином, Р. Бернс виявляє структуру самоставлення, включаючи в нього три вищеназвані компоненти [12].

Самоставлення в працях Л.В. Бороздіної розглядається як атрибут вищого рівня розвитку особистості, коли людина стає суб'єктом життєвого шляху, що визначається ступенем індивідуальності і особистісної свободи - свободи виявляти, переживати і власними діями дозволяти назрілі протиріччя, змінюючи рівень організації особистості як системи, змінювати режим її функціонування. Індивід, на її думку, досягаючи рівня суб'єкта, стає здатним бути творцем власного життя, створити умови саморозвитку та долати перешкоди на шляху становлення» [6].

Представники якісно-особистісного підходу описують самоставлення як стійку характеристику - здатність особистості до змін. С. В. Камінська вважає, що самоставлення – вміння людини бути суб'єктом власного життя [14].

Психологічну основу розвитку даного явища науковці вбачають у розвитку рефлексії. Рефлексивні механізми самоставлення особистості дослідники пов'язують із різними проявами самовпливу: самоконтролем, самопереконанням, самоінструкцією, самонаказом, самоподоланням тощо [29].

На думку І.О. Лопушанської, феномен самоставлення тісно пов'язаний зі зростанням рефлексивної самосвідомості, що приводить до створення «Я-концепції», внаслідок чого особистість має могу на більш високму рівні здійснювати саморегуляцію. Дослідниця визначає рефлексію як здатність особистості до самопізнання, усвідомлення внутрішніх закономірностей власної діяльності, ієрархічної побудови мотивів, з одного боку, а з іншого – здатність до самоаналізу актів життя і станів свідомості, а також розуміння того, як вона сприймається оточенням [22].

Процес самоставлення особистості можна поділити на два напрямки: самоставлення як спонтанний процес і усвідомлена, цілеспрямована самозміна [22]. Провідною відмінністю між цими напрямками є різне уявлення про детермінанти і джерела процесу самоставлення. Відповідно до першої точки зору, що розвивається, головним чином, в рамках

гуманістичного і екзистенціального напрямків, самостворення розуміється як природний процес розвитку психіки [29].

Природа людини розглядається спочатку як позитивна, а прагнення до самовдосконалення – як її невід'ємна характеристика. Прихильники даного підходу вважають, що людина володіє власною активністю, що йде з середини, прагненням до особистісного зростання, до реалізації внутрішнього потенціалу. У зв'язку з цим поняття «особистісне зростання», «самостворення» і «розвиток особистості» використовуються як синоніми, змістовно практично перекривають один одного. В цей же синонімічний ряд зазвичай включають і поняття «самореалізація», «самоактуалізація» [22].

Особлива увага в рамках цього напрямку приділяється аналізу зовнішніх умов і механізмів розвитку. Наприклад, в концепції А. Маслоу, фундатора гуманістичної психології, самореалізація розуміється як рух до меж можливої досконалості [22].

Займаючи в ієрархії мотивів вищі рівні, особистісне зростання й самореалізація стають можливими тільки тоді, коли досягається певний рівень задоволення потреб нижчих рівнів. Можливо, найбільш розроблені ідеї позитивного початку в природі людини і особистісного зростання як іманентно притаманного їй в роботах К. Роджерса. «Одного разу стане ясно, - писав він, - що єдиний сенс піднесеного мною погляду такий: людина по суті своїй добра і рухається в напрямку самореалізації, якщо тільки їй надати таку можливість [20]. На базі цих ідей він розвиває абсолютно новий принцип роботи з клієнтом.

Відповідно до поглядів К. Роджерса, у людини є власні здібності і можливості для подолання виникаючих у нього проблем. Завдання психотерапевта – фасилітація – супровід та підтримка клієнта на цьому шляху. Психотерапевтичний підхід К. Роджерса отримав назву клієнтоцентрованого, оскільки основну увагу він приділяє не проблемам людини, а самій людині [9].

Для того щоб розвиток протікав в позитивному руслі, по К. Роджерсу, людині необхідні певні умови, які допомагають в реалізації її програми. Основною серед них він називає «Емпатичну підтримку», безумовне прийняття людини і справжність, чи щирість. Його модель змін, що реалізується в процесі психотерапії, отримала назву «модель зростання». Однак зовнішні умови лише допомагають розвитку, але не можуть внести кардинальні зміни в нього. Як, наприклад, зміна вологості не може перетворити ялинку в зелений горошок [7].

Особистісний ріст, за К. Роджерсом, може заважати захисту, який формується в дитинстві в процесі неправильного виховання. Вони орієнтують людину на ігнорування, заперечення «самості» заради сумнівних нагород і досягнень. Перегляд їх або відмова від них сприяє конгруентності, автентичності та автентичності особистості. І якщо створити людині сприятливі умови, вона буде розвиватися в позитивному руслі. В якості рушійної сили самоставлення клієнт-центрована терапія К. Роджерса розглядає розрив між «Я-реальним» і «Я-ідеальним» [2].

Основний упор в гештальттерапії робиться на сприянні особистісному зростанню за рахунок розвитку усвідомленості клієнта, який веде за собою розвиток особистості (Ф. Перлз). Психотерапевт допомагає клієнту стати все більш усвідомленим, щоб вийти з тупикової ситуації і щоб знайти справжні контакти з навколишнім середовищем [23].

Частково розуміння самоставлення як природного спонтанного процесу, що розвивається в рамках даного підходу, співвідноситься з осмисленням принципів їх розвитку та самоорганізації, представленому в природничонауковому напрямку психології. Таке розуміння розвитку ми зустрічаємо, наприклад, у Л. С. Виготського. Він формулює уявлення про розвиток як саморозгортання, саморух, де основними джерелами розвитку виступають протиріччя між новими можливостями, пов'язаними з появою новоутвореннями, і старою соціальною ситуацією розвитку [18].

Розвиток в теорії динамічних систем, зазначає Н.Й. Черниш, «розглядається як поява властивостей цілісної системи і може бути зрозумілий тільки в термінах складної взаємодії її компонентів. Ключова характеристика динамічної системи – самоорганізація, що означає досягнення нових станів через власне функціонування. При безперервній зміні по одному або більше параметрів, новий стан може з'явитися спонтанно як функція нелінійних взаємодій між елементами системи» [40]. Як правило, самоставлення при змішуванні його з особистісним зростанням і розвитком особистості не висувається людиною як усвідомлена мета, а є «побічним продуктом» якогось іншого процесу: міжособистісної взаємодії, творчого акту, спонтанної дії, самореалізації, самотрансценденції, психічного розвитку або навіть адаптації [40].

Гуманітарний і природничий напрямок в поглядах на самоставлення як би доповнюють один одного, розглядаючи цей процес з різних сторін. Гуманітарний погляд передбачає наділення внутрішньою активністю глибинне «Я» людини, спонтанний розвиток, а природничо-науковий – основний акцент робить на генетичні або, ширше, – біологічні детермінанти. Але їх об'єднує уявлення про природність і спонтанності процесу самоставлення. Вони обидва приділяють значну увагу середовищному контексту. Однак таке розуміння природи людини задає лише один з можливих ракурсів аналізу феноменології самоставлення. Інший погляд на самоставлення представлений, головним чином, дослідниками, що працюють в суб'єктному підході, де даний феномен розглядається не як стихійний, спонтанний процес, а як усвідомлений вибір вектора власного розвитку, як цілеспрямовані дії [28].

Поняття самоставлення розрізняється з поняттями «розвиток особистості» або «психологічний розвиток», тим більше не завжди розглядається як особистісне зростання. У такому контексті самоставлення описується як свідомо діяльність людини, спрямована на якомога повну реалізацію себе як особистості, як форма життєтворчості людини,

культивування власної унікальності шляхом розширення творчих можливостей [33]. Самоставлення в цьому випадку сприймається як форма розвитку, двигуном якого усвідомлено виступає сам суб'єкт [24].

В.М. Фомічова визначає самоставлення як «якісну, не зворотню, спрямовану зміна особистості, здійснювану під управлінням самої особистості як суб'єкта розвитку. Визнано, що самоставлення, зберігаючи родові ознаки розвитку, відрізняється усвідомленою і активною участю особистості в її здійсненні за допомогою управління спрямованою на самоставлення діяльністю і способом життя» [36].

При аналізі процесів, які охоплюють поняттям «само-», вона відзначає недостатність розуміння самоставлення як розвитку, спрямованого на себе, оскільки категорія розвитку вже сама характеризує не «чужий» розвиток, а свій власний. Поняття ж «само» передбачає, що суб'єкт не тільки здійснює певну активність, але і управляє нею. Відмінними рисами самоставлення називають активність, самостійність, відповідальність, ініціативність, свідомість, цілепокладання, саморегуляцію і ін. [36].

В роботах прихильників цієї точки зору спостерігаємо недовіру до природи людини, а в якості провідного чинника розвитку визнається вплив середовища. Так, наприклад, розглядаючи самоставлення як механізм самоздійснення особистості, В. М. Фомічова зазначає, що «якщо екстраполювати типологію самоздійснення людини на процес самоставлення, можна побудувати модель, логіка якої передбачає просування самоставлення людини від локального, нав'язаного ззовні (конформність) до формування суб'єктивної цінності самоставлення з його зростаючою цілеспрямованістю, при цьому самоставлення в основному зосереджено в людині як системі (автономія, самодетермінації, трансценденція за межі «Образ Я»))» [36].

Автором підкреслюється, що на ранніх етапах онтогенезу, коли усвідомленість і цілеспрямованість ще не доступні особистості, розвиток здійснюється за наявності сприятливих умов, в разі ж їх відсутності набуває характеру аномального. Вважається, що «результатом здатності до

самоствалення повинні стати стійка мотивація до самоствалення, готовність до самоствалення і оволодіння суб'єктом здатністю самоврядування, що включає в себе: здатність орієнтуватися в ситуації, вміння бачити проблему і аналізувати протиріччя; прогнозування; цілепокладання; планування; формування критеріїв оцінки якості; прийняття рішення до дії; самоконтроль; корекцію» [36].

1.2.3 Позитивне самоствалення як показник самоефективності

Умовою гармонійного розвитку та високого рівня самоідентифікації особистості є позитивне ставлення до себе. Загалом само ставлення здійснює вагомий вплив на успіх в діяльності та самореалізації особистості. Це, своєю чергою, визначає міру суб'єктності особистості у формуванні позитивної Я-концепції. Дослідники зазначають, що саме позитивне самоствалення є умовою психічного благополуччя та психічного здоров'я [12]

Самоповага на високому рівні є умовою продуктивності під час виконання діяльності, реалізації творчого потенціалу, що безпосередньо здійснює вплив на вияв почуттів та саморозкриттю загалом. Позитивне само ставлення є підґрунтям віри людини у власні сили, які тісно пов'язані з її готовністю до ризику [14]. Негативне, конфліктне ставлення особистості до себе призводить до поведінкових адикцій, девіацій та ін. Отже, самоствалення є процесом і результатом, який активно вивчається представниками різних психологічних напрямків, але наразі відсутня єдина точка зору щодо визначення феномену ставлення людини до себе, механізмів його формування та структури його компонентів.

Позитивно чи негативно оцінюючи свої вчинки, моральні якості, людина переживає емоційний стан різної модальності, складності, інтенсивності, усвідомленості. Моральне почуття на рахунок «Я» не виникає поза межами й незалежно від внутрішніх оцінок і самооцінок. На етапі морального само ставлення емоційно-оцінна реакція змінюється на

складнішу, в якій самоствлення розвивається через процес усвідомлення само оцінок.

Самоставлення висвітлює самооцінку людини, що за рахунок оцінки з боку інших є джерелом хвилювань і наслідком є реакцією на самооцінку власних дій, потреб та рис характеру. Самоставлення як процес переходить у стійке само ставлення, що представлена у вигляді наявного переживання. Таим чином, усвідомлена самооцінка є актуалізується за допомогою усвідомленої самооцінки [25].

Ставлення має складну психологічну структуру, що складається з емоційних, когнітивних та поведінкових елементів. Особливу роль надають останнім компонентам, адже їх вивчення пов'язане з більшим вивченням проблеми емоцій, яка є найменш розробленою в сфері психології (Б. Додонов, О. Запорожць, В. Котирло, О. Кульчинська, Я. Неврич, О.Овчинникова, Т.Титаренко).

Провідним у структурі самосталвлення є емоційний компонент, адже само ставлення виникає під час накладання емоцій на предмет. Тому будь-яке ставлення за хартером дії мусить емоційно переживатися нею.

Беручи до уваги важливість емоційного компонента, само ставлення характеризує ступінь інтерсу, силу емоційта бажання, що безпосередньовиражаються в поведінці, в діях та переживаннях. С.Рубінштейн стверджував, наші суб'єктивні переживання характеризують опосередковане пізнаннятаперживання [23].

Загалом, ставлення є наслідком індивідуального розвитку особистості,особистої, щохарактеризує ступінь її інтересу, сили емоцій та бжань, що виражається уповедінці. Самоставлення – це в першу чергу осмислене ставлення до власних дій , властивостей.

М. Розенберг вважає, що самооцінка висвітлює ступінь розвитку в особистості позитивного ставлення до того, що входить у сферу «Я». Таким чином, висока самооцінка є підґрунтям ухвалення себе, а низька – негативне ставлення до своєї особистості [35].

У вітчизняній літературі глобальну самооцінку пояснюють як утворення особистості, що є результатом взаємодії самопізнання і емоційно-ціннісного само ставлення.[28]. На думку І.Коеа самооцінка є підсумковим вимірюванням «Я», яке відображає міру схвалення або неприйняття людиною самого себе [6].

Загалом виділяють три підходи, що описують процес формування глобальної самооцінки з приватної;

- Глобальна самооцінка як набір приватних само оцінок, що пов'язані з різними аспектами Я-концепції.
- Як інтегральна самооцінка приватних аспектів
- Як структура, що містить приватні самооцінки

Поняття глобальної самооцінки як суми приватних самооцінок піддається критиці. Проте, існує другий підхід (У. Джеймс, С. Куперсміт, М. Розенберг, Ходжа і Макарті). Представники наполягали на тому, що різні сфери та особливості можуть бути об'єктом самооцінки .

Багато дослідників (Р. Бернс, У. Джеймс, С. Куперсміт, Ходжа і Макарті) виділяють два положення: згідно першого положення- існує узагальнена самооцінка, що є універсальним утворенням та виражає ступінь позитивного ставлення індивіда до власної уяви; друге положення полягає в тому, що ця оцінка інтегрується з приватних .

В західній психології твердження само ставлення розглядають у зв'язку опрацюванням уявлень особистості про себе як про систему соціальних настанов.

Загалом виділяють два підходи щодо пояснення змісту позитивного само ставлення:

- позитивне само ставлення як загальна настанова людини щодо своєї цінності(С. Куперсміт, М. Лукін, Н. . Сарджвеладзе)
- позитивне само ставлення як емоційний компонент настанови (Р. Бернс, В. Горяняніна, І. Кон, М. Розенберг)

Позитивне само ставлення детально описується в роботах В. Ядова, І. Кона, Л. Лукіна, В. Ядова та інші. У даній моделі позитивного само ставлення найбільш детально працювала Н. Сарджвеладзе, який найперше ввів поняття «само ставлення». На думку дослідника, ставлення до себе складає зміст системи особи та є її структурною одиницею ядра особи. [15].

І. Чеснокова окреслює, що само ставлення як психологічне утворення може реалізовуватися в різних формах: самоповаги, гордості , самолюбство. Дані форми постійно перебувають в динаміці та в безперервному розвитку. До того, в силу власного розвитку емоційний досвід суб'єкта складається з емоційно-ціннісного ставлення до себе. Саме емоційні стани, що виникають під час роздумів про себе складають емоційний фон, який є важливим при створенні змістового багатства самосвідомості.

О.Леонтьєв, Є . Соколова також розглядають само ставлення особистості як емоційний компонент самосвідомості. Так на думку О. Леонтьєва емоційно-ціннісне ставлення, що має чіткий предметний характер та є результатом специфічного узагальнення емоцій. [30].

Отже, кінцевим положенням даних досліджень є пояснення само ставлення як емоційного компонента самосвідомості, вміщує в собі різноманітну сукупність емоційних переживань та суджень. В результаті цього виділяють три основні підходи до пояснення само ставлення.

1. Самоставлення як глобальна/загальна самооцінка
2. Самоставлення як самоповага
3. Самоставлення як емоційно-ціннісне само ставлення.

Загалом самоствалення людини трактується як емоційний елемент самосвідомості, що виникає на основі переживань. Сучасна психологія пояснює самосвідомість як емоційно-ціннісне само ставлення, яке є передумовою для формування саморегуляції та саморозвитку.

Висновки до розділу 1

Самоставлення як психологічна особливість знаходиться в центрі структури особистості та розпочинає формуватися з дитячого віку через прагнення до переваги під дією соціальної ситуації розвитку та інших цінностей, мотивацій, переживань, що є важливими для індивіда.

Самоставлення – це когнітивний компонент особистості, сформований на підставі емоційного самовідношення. Вона формує різні форми поведінки і регулює їх. Але формування самоставлення починається з допомогою емоційного компонента, а згодом йде набуття когнітивних характеристик. Вона є показником ставлення до себе і продуктом відображення самовідношення, яке інтегроване з нею в Я-образі.

У сучасній психології здебільшого йдеться про тривимірну структуру само ставлення , що складається із самоповаги, ауто симпатії та самопрниження.

Позитивне самоставлення особистості є необхідним для активності особистості та реалізації її творчого потенціалу, що безпосередньо впливає на свободу вияву почуттів під час спілкування. Позитивне стійке самоставлення лежить в основі віри людини у свої можливості, пов'язане з її готовністю до ризику, зумовлює оптимізм стосовно очікування успішності своїх дій.

Щодо рефлексії, то це здатність людської свідомості осмислювати власні дії, свої внутрішні стани і на основі цього робити відповідні висновки. Вона є вершиною свідомості, яка дозволяє зробити приховане знання явним. Тобто, є своєрідним підсвідомим механізмом, що дозволяє нам зазирнути в глибини несвідомого і краще його пізнати.

На основі такого глибинного аналізу власного несвідомого і відбувається формування самоефективності особистості. Самоефективність – це те, як людина оцінює власну ефективність у конкретній діяльності, що пов'язано з почуття власної компетентності, впевненості у своїй спроможності та віри у можливості успішно виконати завдання. Таким чином, можна

припустити що самоефективність є результатом цілеспрямованої рефлексії та наслідком процесу самостворення особистості.

РОЗДІЛ 2.

МЕТОДОЛОГІЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОСТАВЛЕННЯ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

2.1 Організація та методологічне обґрунтування дослідження особливостей самоставлення у майбутніх психологів

Аналіз опрацьованих надбань з обраної тематики свідчить про те, що для формування само ставлення юнаків та дівчат найбільш сприятливим є юнацький період. До саморозвитку, покращення власної соціалізації, комунікації, компетентності та само ефективності молодих людей спонукає нове соціальне середовище.

Проблема самоставлення особистості – об'єкт вивчення у вітчизняній і закордонній психології. До її розроблення зверталися відомі світові

(А. Бандура, Н. Бранден, М. Єрусалем, М. Зіммерман, Дж. Роттер, М. Шерер, Р. Шварцер та інші) та вітчизняні науковці (О. Бажин, Н.Булинко, М.Гайдар, І. Галецька)

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й емпірично дослідити психологічні особливості самоставлення майбутніх психологів.

Завдання емпіричного етапу дослідження:

1. У процесі аналізу наукових джерел виокремити та схарактеризувати основні напрями та підходи до трактування самоефективності особистості, з'ясувати чинники, що її детермінують.
2. Провести діагностику та схарактеризувати психологічні особливості самоставлення майбутніх психологів, розкрити її взаємозв'язок із дослідженими індивідуально-психологічними чинниками.

Емпіричне дослідження проводилося у кілька етапів:

1. Теоретичний аналіз,
2. Підбір методів і контингенту

3. Реалізація дослідження,
4. Обробка, аналіз й інтерпретація отриманих даних

Методи дослідження і його структура. На сіх зазначених етапах емпіичног дослідження використовуються обрані методи та методики дослідження. Основними методами дослідження були: опитуваними; статистичні методи обробки даних: Н-критерій Краскела-Уоліса. критерий U Манна-Уітні для незалежної вибірки

Структура дослідження:

1. Збір і аналіз теоретичного матеріалу на тему «Особливості самоставлення майбутніх психологів».
2. Добір діагностичних методик із виявлення особливостей самоставлення в майбутніх психологів.
3. Порівняння результатів опитування.
4. Виявлення особливостей самоставлення у майбутніх психологів, що належать до різних статей.
5. Висновки на основі отриманих даних.

Для досягнення мети та реалізації означених завдань роботи було використано наступні **методи**:

3) *теоретичні* (аналіз проблеми на підставі вивчення наукової літератури: порівняння, абстрагування, систематизація та узагальнення одержаної наукової інформації);

4) *емпіричні*:

1. «Тест-опитувальник самоставлення» (В.В. Столін та С. Р. Пантелєєв);
2. «Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема»;
3. «Методика діагностики рефлексивності» (А. В. Карпова, В.В. Пономарьова);
4. «Визначення рівня самооцінки» (С. В. Ковальов).

3) *методи математичної статистики*: Н-критерій Краскела-Уоліса, критерий U Манна-Уітні для незалежної вибірки

Вибірка дослідження.

В експерименті взяли участь 50 студентів спеціальності «Психологія» 2-4 курсу віком від 18 до 21 року. Дослідження проводилося на базі Донецького національного університету ім. В. Стуса та Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серед них 25 хлопців та 25 дівчат.

2.2 Опис основних методів і методик дослідження

Опишемо констатувальний етап психолого-педагогічного експерименту, який спрямовано на виявлення стану розвитку самоставлення в майбутніх психологів. Для виявлення названого стану нами використано такий діагностичний інструментарій:

1. «Тест-опитувальник самоставлення» (В.В. Столін та С. Р. Пантелєєв);
2. «Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема»;
3. «Методика діагностики рефлексивності» (А. В. Карпова, В.В. Пономарьова);
4. «Визначення рівня самооцінки» (С. В. Ковальов).

За допомогою цих тестів отримано можливість визначити доміанти самоставлення майбутнього психолога, рівень його готовності до спілкування з клієнтами, здатності до нестандартних рішень у виконанні професійної діяльності тощо.

Розкриємо зміст кожної з названих методик і опишемо результати їх впровадження.

1. **«Тест-опитувальник самоставлення» (В.В. Столін та С.Р. Пантелєєв).**

Даний опитувальник містить наступні шкали:

1.Шкала – внутрішня чесність – «Відкритість» - пов'язана з такими аспектами образу «Я», самоставлення, поведінки, які, будучи значимими для особистості, важко допускаються до усвідомлення.

Низькі значення шкали говорять про глибоку усвідомленість «Я», підвищену рефлексивність та критичність, здатність не приховувати від себе та інших значиму неприємну інформацію.

Крайньо низькі значення можуть свідчити про самовідкритість, яка часом межує з цинізмом.

Високі значення свідчать про закритість, нездатність або небажання усвідомлювати та видавати значиму інформацію про себе, у крайньому вираженні – про пряму брехню та фальсифікацію результатів в бік соціально бажаних відповідей.

2.Шкала - «Самовпевненість» - уявлення про себе як про самотійну, вольову, енергійну, надійну людину, якій є за що себе поважати.

Низькі значення шкали свідчать про незадоволеність собою та своїми можливостями, про сумнів у здатності викликати повагу.

Високі значення шкали відповідають високій думці про себе, самовпевненості, відсутності внутрішньої напруженості.

3.Шкала - «Самокерівництво» - уявлення про те, що основним джерелом активності та результатів, що стосуються як діяльності, так і власної особистості суб'єкта, є він сам.

Людина з високим балом за шкалою виразно переживає власне «Я» як внутрішній стержень, що інтегрує її особистість і життєдіяльність, вважає, що її доля знаходиться в її власних руках, і відчуває почуття обґрунтованості і послідовності своїх внутрішніх спонукань та цілей.

Низькі бали свідчать про віру суб'єкта та підвладність його «Я» часовим обставинам, про нездатність протистояти долі, погану саморегуляцію, розмитий локус «Я», відсутність тенденції шукати причини вчинків та результатів у собі самому.

4.Шкала – відображене самоствавлення - «Дзеркальне «Я»» - очікуване ставлення до себе з боку інших людей.

Високі значення шкали відповідають уявленню суб'єкта про те, що його особистість, характер та діяльність здатні викликати у інших повагу, симпатію, схвалення та розуміння.

Низькі значення шкали свідчать про очікування протилежних почуттів від узагальненого іншого.

5.Шкала - «Самоцінність» - відображає емоційну оцінку себе, свого «Я» за внутрішніми інтимними критеріями любові, духовності, багатства внутрішнього світу.

Високі оцінки за шкалою відображають зацікавленість у власному «Я», любов до себе, відчуття цінності власної особистості та одночасно передбачувану цінність свого «Я» для інших.

Низькі значення шкали характеризують недолік свого духовного «Я», сумніви у цінності власної особистості, відстороненість, що межує з байдужістю до свого «Я», втрату інтересу до свого внутрішнього світу.

Шкала - «Самоприйняття».

6.Високий полюс відповідає дружньому ставленню до себе, згоді з самим собою, схваленню своїх планів та бажань, емоційному, безумовному прийняттю себе таким, який ти є, нехай навіть з деякими недоліками.

Низький полюс свідчить про відсутність перерахованих якостей – недостатність самоприйняття, що є важливим симптомом дезадаптації.

7.Шкала - «Самоприв'язаність».

Високі значення шкали говорять про ригідність «Я-концепції», прив'язаність, небажання змінюватися на фоні загального позитивного ставлення до себе. Ці переживання часто супроводжуються прив'язаністю до неадекватного «Я»-образу. В останньому випадку тенденції до збереження такого образу – один із захисних механізмів самосвідомості.

Низькі значення свідчать про протилежні тенденції: бажання щось у собі змінити, потяг до відповідності з ідеальним уявленням про себе, незадоволеність собою.

8.Шкала – внутрішня конфліктність.

Високі значення свідчать про наявність внутрішніх конфліктів, сумнівів, непогодження з собою, тривожно-депресивних станів, що супроводжуються переживанням почуття провини. Помірне підвищення за шкалою говорить про підвищену рефлексію, глибоке проникнення у себе, усвідомлення своїх труднощів, адекватний образ «Я» та відсутність витіснення.

Гранично низькі значення шкали свідчать про заперечення проблем, закритість, поверхову самовдоволеність.

9.Шкала - «Самозвинувачення».

Високі значення говорять про самозвинувачення, готовність поставити собі у провину свої промахи та невдачі, власні недоліки. Шкала є індикатором відсутності симпатії, що супроводжується негативними емоціями на свою адресу, навіть незважаючи на високу самооцінку якостей та досягнень.

Шкали об'єднані у три незалежних та добре інтерпретованих фактори:

1-ий фактор – Самоповага: шкали 1, 2, 3, 4. Відображає оцінку власного «Я» щодо соціально-нормативних критеріїв модальності.

2-ий фактор – Аутосимпатія: шкали 5, 6, 7. Відображає емоційне ставлення суб'єкта до свого «Я».

3-ій фактор – Самоприниження: шкали 8, 9. Відображає негативне самоставлення.

2. «Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема».

Концепт самоефективності (self-efficacy) запропонований А. Бандурою. «Шкала загальної самоефективності» створена Р. Шварцером та М. Єрусалемом, адаптована В.Г. Ромеком.

Згідно з дослідженнями Р. Шварцера, М. Єрусалема та В.Г. Ромека, методика має достатню надійність та може бути використана як психодіагностичний інструмент. Концепція самоефективності відноситься до усвідомлення людиною своєї здатності вибудовувати поведінку відносно специфічної задачі чи ситуації.

За А. Бандурою, чотирма основними джерелами набуття самоефективності є досвід успіху, опосередкований досвід, вербальне переконання та емоційне напруження. Поняття самоефективності внутрішньо пов'язане з поняттям інтерсуб'єктності, адже для того, щоб проявляти власні суб'єктні якості, людина повинна мати певний рівень самоефективності. З іншого боку, самоефективність може впливати на особливості побудови інтерсуб'єктного контакту.

Зазначена методика застосовується для вивчення самоефективності. Учасникові дослідження пропонується прочитати кожне твердження та вказати в реєстраційному бланку одну найбільш слушну відповідь стосовно ефективності професійної діяльності опитуваного при виконанні поставлених завдань (позначивши знаком “+” відповідну клітину)”.

Шкала самоефективності складається з 10-ти тверджень, які респонденту пропонується співвіднести з ефективністю своєї діяльності. Позначення респондентом клітини “абсолютно невірно” дає 1 бал; “скоріш невірно” дає 2 бали; “скоріш вірно” – 3 бали; “абсолютно вірно” – 4 бали.

Отримання підсумкового результату здійснюється шляхом складання балів за всіма 10-ма твердженнями.

Отримані результати інтерпретуються таким чином:

36-40 балів – висока само ефективність.

30-35 балів – вища за середню.

25-29 балів – середня.

20-24 бали – нижча за середню.

19 і менше балів – низька.

3. «Методика діагностики рефлексивності» (А. В. Карпов, В.В. Пономарьова).

Методика базується на теоретичному матеріалі, який конкретизує загальне трактування рефлексивності, а також ряд інших суттєвих особливостей даної властивості. Опитувальник складається з 27 пунктів, відповіді на які формуються за 7-бальною шкалою Ліккерта. Дана методика орієнтується не тільки безпосередньо на рефлексивність як психічна властивість, але також і опосередковано враховує його прояви в двох інших відзначених модусах. Питання методики, враховують і рефлексивність як психічну властивість, і рефлексію як процес, і рефлексування як стан. За результатами методики визначається наявність одного із трьох головних видів рефлексії: ситуативної (актуальної), ретроспективної та перспективної рефлексії.

Учасники дослідження за цією методикою повинні дати відповіді на кожне запитання, обравши в таблиці відповідей навпроти номера запитання ту цифру, яка відповідає одному з таких варіантів відповідей:

1. Абсолютно неправильно;
2. Неправильно;
3. Швидше неправильно;
4. Не знаю;
5. Швидше правильно;
6. Правильно
7. Абсолютно правильно.

Високі результати за тестом (більше 7 балів) свідчать про те, що людина більшою мірою схильна звертатися до аналізу своєї діяльності та вчинків інших людей, з'ясовувати причини та наслідки своїх дій як у минулому, так у теперішньому та майбутньому. Для неї постає властивим обмірковувати свою діяльність у найдрібніших деталях, ретельно її планувати та прогнозувати усі можливі наслідки. Імовірно також, що таким людям

легше зрозуміти іншого, поставити себе на його місце, передбачити його поведінку, зрозуміти, що думають про них самих.

Середні результати за тестом (5-7 стенів) засвідчують ситуативність вибору опитуваних у прийнятті рішень стосовно аналізу власної діяльності та вчинків інших людей. Вони починають приділяти увагу обмірковуванню своєї діяльності лише в тих випадках, коли це конче необхідно зробити, проте достатньо схильні планувати її та передбачати наслідки, не зациклюючись, утім, на виконанні цих дій. Вони здатні зрозуміти іншого, проте основну увагу приділяють реалізації власних інтересів, а поведінка оточуючих для них важлива лише в тому випадку, коли її вияви стосуються них самих.

Низькі результати за тестом (менше 4 стенів), очевидно, свідчать, що випробуваному меншою мірою властиво замислюватися над своєю діяльністю та вчинками інших людей, з'ясовувати причини та наслідки своїх дій як у минулому, так у теперішньому та майбутньому. Він рідко обмірковує свою діяльність у найдрібніших деталях, йому важко прогнозувати можливі наслідки. Такий випробуваний зазнає складнощів при постановці себе на місце іншого, йому складно передбачити його поведінку.

4. «Визначення рівня самооцінки» (С.В. Ковальов).

Методика, розроблена С.В. Ковальовим, призначена для визначення рівня самооцінки особистості. Тест являє собою 32 судження, до яких учасникам дослідження необхідно висловити своє ставлення, послуговуючись запропонованими варіантами відповідей.

4 – дуже часто;

3 – часто;

2 – іноді;

1 – рідко;

0 – ніколи.

Обробка результатів проводиться підсумовуванням балів з усіх 32 міркувань.

Інтерпретація результатів

- сума балів від 0 до 25 свідчить про наявність високого рівня самооцінки, при якому людина, як правило, не обтяжена сумнівами, адекватно реагує на зауваження інших і тверезо оцінює свої дії;
- сума балів від 26 до 45 свідчить про наявність середнього рівня самооцінки. Людина з таким рівнем самооцінки іноді відчуває незрозумілу незручність у взаєминах з іншими людьми, нерідко недооцінює себе та свої здібності без достатніх на те підстав.
- сума балів від 46 до 128 вказує на низький рівень самооцінки, за якого людина нерідко болісно сприймає критичні зауваження на свою адресу, частіше намагається підлаштуватися під думку інших людей, при цьому сильно страждаючи від надмірної сором'язливості

Висновки до розділу 2

Самоефективність – це системна якість, яка репрезентує переконання майбутніх психологів у власних можливостях і наявності здібностей для досягнення успіху в різних сферах життєдіяльності.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що юнацький період сприятливий для формування самоставлення юнаків і дівчат. Нове соціальне середовище, процеси особистісного і професійного самовизначення спонукають молодих людей до саморозвитку, покращення власної загальної, соціальної, комунікативної, навчальної, професійної компетентності, що призводить до підвищення їхньої самоефективності.

В констатувальному етапі експерименту з виявлення стану розвитку самоставлення в майбутніх психологів взяли участь 50 студентів спеціальності «Психологія» 2-4 курсу віком від 18 до 21 року. Дослідження проводилося на базі Донецького національного університету ім. В. Стуса та Вінницького державного педагогічного університету ім.и М. Коцюбинського. Серед них 25 хлопців та 25 дівчат.

Дослідження було покликане довести таку гіпотезу: існують відмінності психологічних особливостей самоставлення залежно від статі майбутніх психологів.

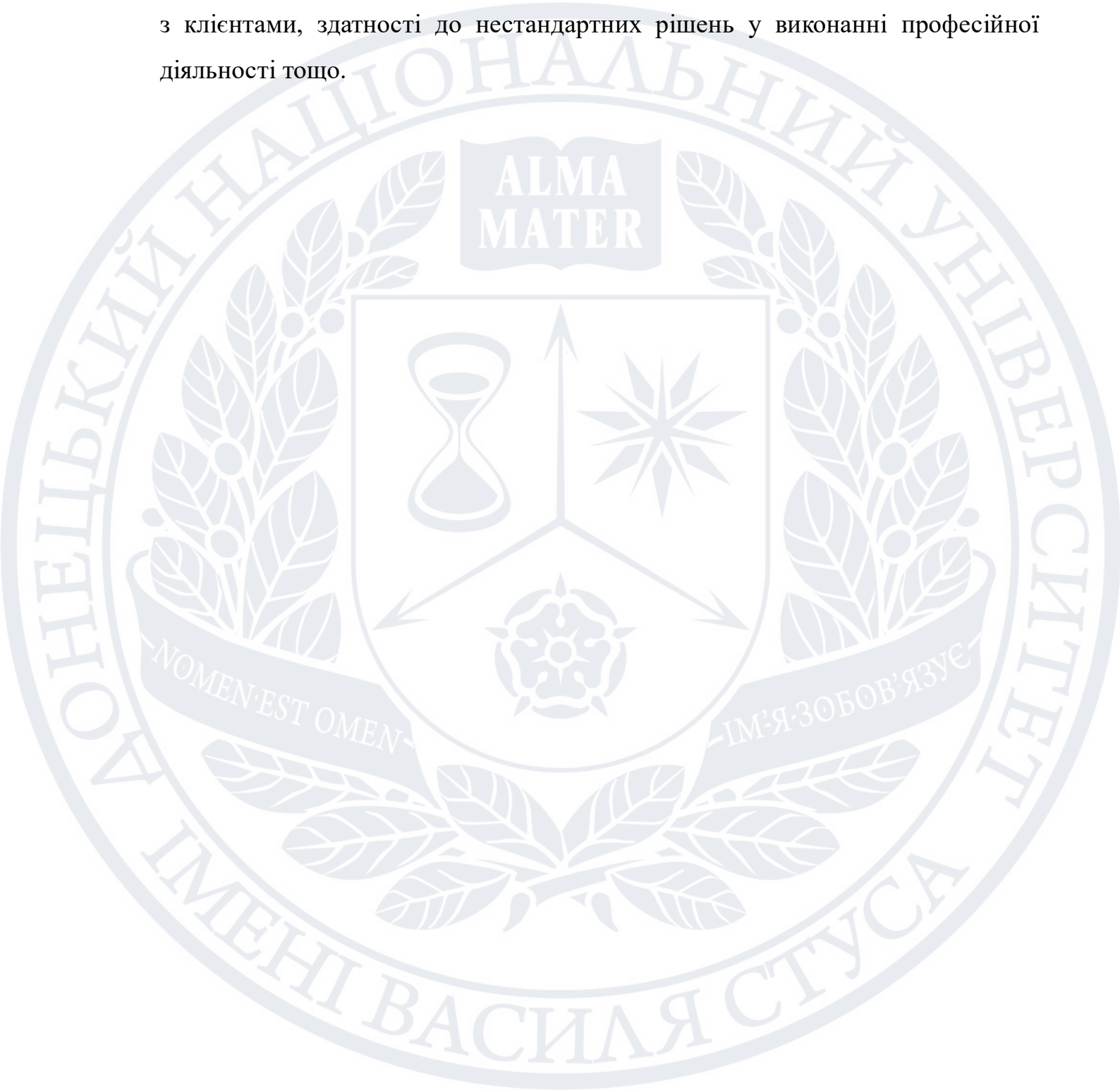
Емпіричне дослідження проводилося у два етапи. На першому етапі експерименту вивчаються закономірності сформованості самоставлення в майбутніх психологів. Другий етап експерименту передбачає аналіз отриманих результатів і складання висновків та рекомендацій.

Для виявлення названого стану нами розроблено такий діагностичний інструментарій:

1. «Тест-опитувальник самоставлення» (В.В. Столін та С. Р. Пантелєєв);
2. «Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема»;
3. «Методика діагностики рефлексивності» (А.В. Карпова, В.В. Пономарьова);

4. «Визначення рівня самооцінки» (С.В.Ковальов).

За допомогою цих тестів отримано можливість визначити доміанти самоставлення майбутнього психолога, рівень його готовності до спілкування з клієнтами, здатності до нестандартних рішень у виконанні професійної діяльності тощо.

РОЗДІЛ 3.

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОСТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

3.1 Аналіз результатів дослідження основних складових самостворення особистості майбутнього психолога

Дослідження провідних складових, що визначають самостворення особистості майбутніх психологів, принесло результати в формі таких показників. Воно здійснювалося із залученням такої методики, як «Тест-опитувальник самостворення» (В. В. Столін, С. Пантілеєв).

Серед студентів-хлопців, що навчаються на психологічній спеціальності, були отримані такі результати. За першою шкалою зазначеного опитувальника, що пов'язана із внутрішньою чесністю та відкритістю, було визначено такі аспекти образу «Я», самостворення, поведінки, що, маючи значущість для особистості, є важкими для усвідомлення.

30% опитаних хлопців, що є студентами-психологами, продемонстрували високий рівень показників за означеною шкалою. Превалювання таких значень свідчить про наявність закритості, нездатності або небажання до усвідомлення й розкриття значущої інформації про себе. Окрім того, слід зауважити, що 5% опитаних з числа заявлених 30% майбутніх психологів, для яких був характерним високий рівень показників за шкалою «Внутрішня чесність та відкритість», продемонстрували крайній ступінь вираження високого рівня результатів за цією шкалою, що свідчить про наявну в них схильність до прямої брехні та фальсифікації результатів, спрямованої в бік тих відповідей, що є соціально бажаними.

Для 50% опитаних хлопців, що є студентами-психологами, характерним постало домінування середніх балів за шкалою «Внутрішня чесність та відкритість». Так, з одного боку, вони готові ділитися інформацією про себе, усвідомлюють необхідність обміну знаннями, потребу в володінні чесними та

відкритими відомостями як стосовно себе, так і стосовно свого оточення. Проте в низці випадків, коли вони вважають подібне розкриття інформації небажаним, ніщо не змусить їх удаватися до подібної діяльності. Як підсумок, можна зауважити, що студенти-психологи з числа хлопців, які продемонстрували такий результат, обирають поміркований підхід до комунікативної та інформаційної взаємодії.

20% опитаних хлопців-майбутніх психологів продемонстрували показники, співвідносні з низьким рівнем виявленості характеристик за шкалою «Внутрішня чесність та відкритість». Для них питомою є наявність підвищеної рефлексивності та критичності, здатності чесно виголошувати собі та оточенню неприємну інформацію, що є значущою, без найменших спроб її приховування.

При цьому 5% майбутніх психологів чоловічої статі, що взяли участь у опитуванні, продемонстрували крайньо низькі значеннєві показники за шкалою «Внутрішня чесність та відкритість». Це, з одного боку, свідчить про те, що вони абсолютно не вміють говорити те, що бодай трохи відрізняється від правди. Проте іноді такий підхід у представників зазначеної групи може межувати із цинізмом, що навряд чи є прийнятним у практиці майбутнього психолога.

Графічно показники, отримані хлопцями, що є студентами-психологами, за шкалою «Внутрішня чесність та відкритість», представлені на рисунку 3.1.

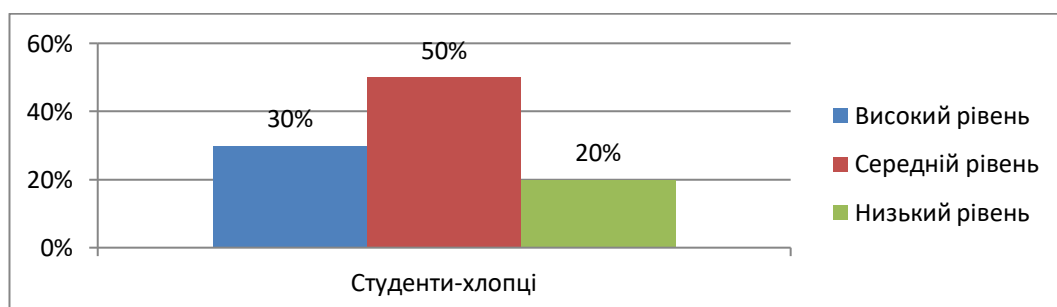

Рис. 3.1 Результати за шкалою «Внутрішня чесність та відкритість» (група хлопців, що є студентами-психологами).

За другою шкалою «Самовпевненість» були отримані результати, що фіксують уявлення учасників опитування про себе як про людину, що є самостійною, вольовою, енергійною, надійною, такою, що має приводи для самоповаги.

З-поміж опитаних хлопців, що є студентами-психологами, було відзначене домінування високих значень за означеною шкалою (60% від загальної кількості опитаних хлопців-студентів). Представники цієї групи учасників опитування оцінюють себе як людину, що гідна поваги з боку оточуючих, і, відповідно, цілком заслуговує на те, аби поважати себе саму. На їхню думку, вони є цілком самостійними, здатними до вираження власної волі та її здійснення, наділеними достатньою енергійністю та надійністю для провадження як професійних, так і особистих справ. У них практично відсутня внутрішня напруженість, загалом же таких студентів можна охарактеризувати як достатньо самовпевнених, що є результатом наявної в них високої самооцінки.

Результати, співвідносні з показниками середнього рівня, продемонстрували за шкалою «Самовпевненість» 30% опитаних учасників опитування з числа хлопців-майбутніх психологів. Для представників зазначеної групи опитаних характерною є збалансованість самооцінки: вони в цілому ставляться до себе із повагою, проте вважають, що для того, аби до них ставилися з повагою оточуючі, від них самих потрібен певний привід, наприклад, успішна професійна діяльність, розвиток кар'єри тощо. При наявній самостійності вони все одно орієнтуються на думку людей, що є для них авторитетними, а власну діяльність, укладену на вольових основах, здійснюють передусім на підставі доречності. Впевненість у собі в них наявна, проте вона не набуває граничних виявів, що засвідчують про її надмірність та перетікання до самовпевненості.

Показники низького рівня за шкалою «Самовпевненість» були зафіксовані в 10% опитаних хлопців, що є студентами-психологами. Опитані з цієї групи переважно незадоволені собою та власними можливостями. Вони

не впевнені в тому, що як вони самі, так і їхня діяльність може викликати щире повагу й захоплення. Студенти цієї групи є вельми напруженими на внутрішньому рівні, у них відсутня достатня впевненість у собі, що необхідна для серйозного та успішного провадження професійної діяльності. Часто вони схильні до того, аби перекладати відповідальність за результат власних дій на інших людей, переважно з числа керівництва та викладацького складу, відтак, до самостійної діяльності їх ладна спонукати виключно указівка з боку.

Графічно показники, отримані хлопцями, що є студентами-психологами, за шкалою «Самовпевненість», представлені на рисунку 3.2.

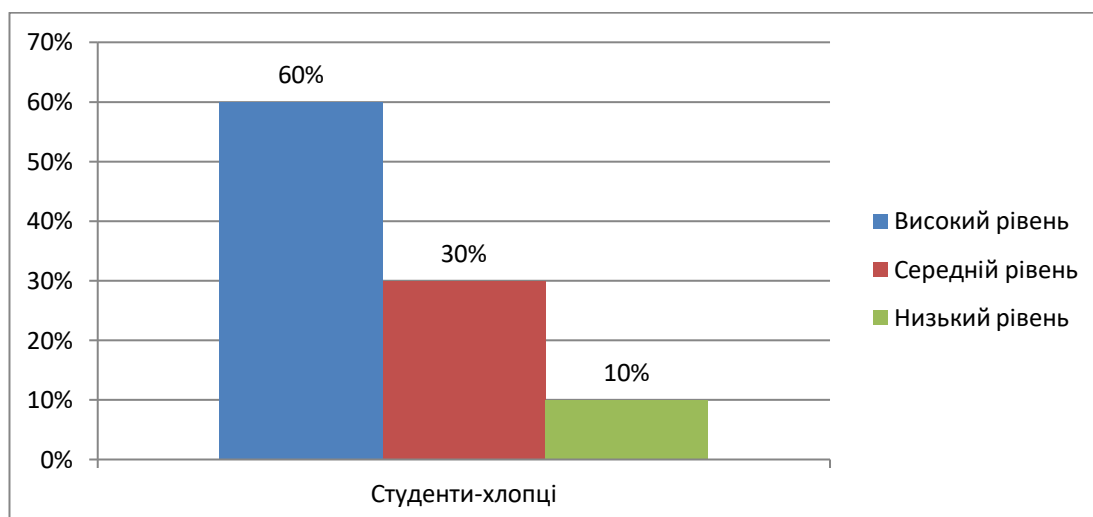

Рис. 3.2 Результати за шкалою «Самовпевненість» (група хлопців, що є студентами-психологами).

За третьою шкалою опитувальника, що має назву «Самокерівництво», було визначено природу уявлень хлопців, що є студентами-психологами, стосовно того, що провідним джерелом активності та результатів, що стосуються як діяльності, так і власної особистості суб'єкта, є він сам.

Результати, співвідносні з показниками високого рівня, за шкалою «Самокерівництво» отримали 60% опитаних хлопців, що є майбутніми

психологами. Для представників цієї групи студентства характерним є виразне переживання власного «Я» в якості внутрішнього стрижня, що інспірує інтеграцію її особистості й життєдіяльності. На думку цих студентів, вони є здатними впливати на контроль за власною долею та визначати її подальший перебіг, чим мотивована обгрунтованість послідовності власних внутрішніх спонукань та цілей. Вони вірять у те, що їхнє майбутнє залежить виключно від них самих, при цьому подеколи переходячи межу самовпевненості та ігноруючи заклики оточуючих зважати на вплив з боку оточення та решти обставин.

Показники, співвідносні з середнім рівнем, за шкалою «Самокерівництво» були отримані 20% опитаних студентів, що є майбутніми психологами. На думку представників зазначеної групи, можливості та бажання самого суб'єкта, безперечно, є вагомою складовою успішної діяльності індивіда, проте при прийнятті рішень та управлінні власною долею він усе-таки повинен зважати як на думку оточуючих, так і на ті обставини існування, що є об'єктивними. Власні спонукання та цілі, як уважають студенти, приналежні до середнього рівня за шкалою «Самокерівництва», можуть бути ефективним механізмом формування особистісного успіху лише в тому разі, коли вони узгоджені зі спонуканнями та цілями інших членів команди, а майбутнє в такому випадку є результатом успішної взаємодії, а не виключно рішень однієї людини.

Низький рівень за шкалою «Самокерівництво» був продемонстрований 20% опитаних студентів, що є майбутніми психологами. Представники цієї групи студентства вважають, що від них у їхньому житті – як професійно-навчальному, так і в особистому – залежить мало що, а те, що залежить, є вельми незначною частиною повноцінного розвитку особистості. На думку студентів, що продемонстрували низький рівень за шкалою «Самокерівництво», суб'єкт є підвладним часовим обставинам, він не здатен протистояти об'єктивним обставинам і бодай якось упливати на їх формування. Локус «Я» в представників цієї групи відзначається суттєвою

розмитістю, при цьому провина за потенційні та наявні невдачі постійно перекладається на інших, оскільки сам студент відмовляється шукати причину таких результатів у власній поведінці.

Графічно показники, отримані хлопцями, що є студентами-психологами, за шкалою «Самокерівництво», представлені на рисунку 3.3.

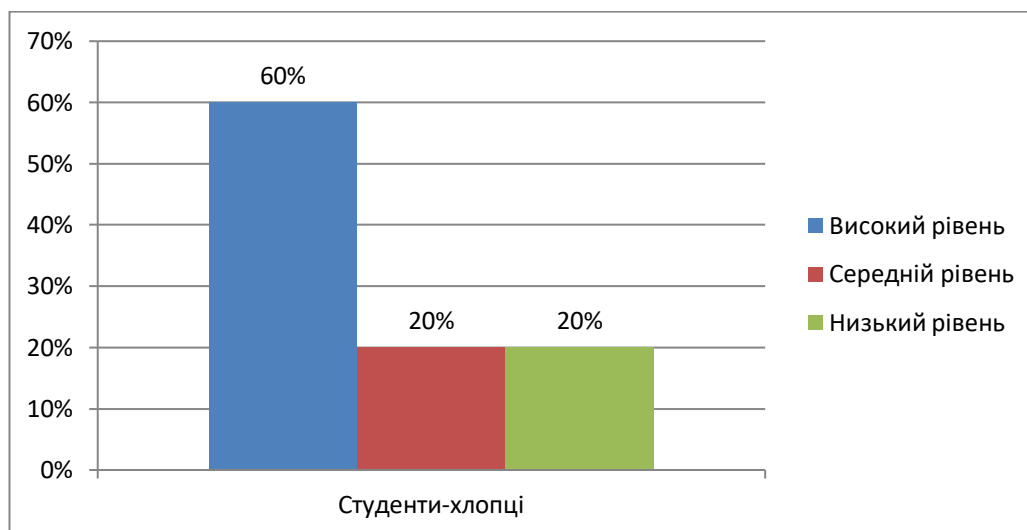

Рис. 3.3 Результати за шкалою «Самокерівництво» (група хлопців, що є студентами-психологами)

За шкалою «Дзеркальне «Я»» було оцінене відображене самоставлення у представників групи хлопців, що є студентами-психологами. Результати оцінювання за цією шкалою були покликані кваліфікувати очікуване ставлення до учасників опитування з боку інших людей.

Високий рівень за шкалою «Дзеркальне «Я»» було продемонстровано 50% опитаних студентів-психологів. У представників цієї групи наявна впевненість, що їх особистість, характер та діяльність здатні викликати в оточуючих повагу, схвалення, розуміння, симпатію.

30% опитаних хлопців-студентів, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем за шкалою «Дзеркальне «Я»». Вони вважають, що гідні поваги до власної особистості й

діяльності, проте така повага та похідні від неї характеристики (схвалення, розуміння, симпатія) повинні базуватися на окремих конкретних учинках, а не бути іманентним явищем.

Низький рівень за шкалою «Дзеркальне «Я»» було продемонстровано 20% опитаних хлопців-студентів із числа майбутніх психологів. Представники цієї групи у своїх відповідях артикулювали, що не впевнені в тому, що їх особистість, характер та діяльність здатні викликати в оточуючих повагу, схвалення, розуміння, симпатію.

Графічно показники, отримані хлопцями, що є студентами-психологами, за шкалою «Дзеркальне «Я»», представлені на рисунку 3.4.

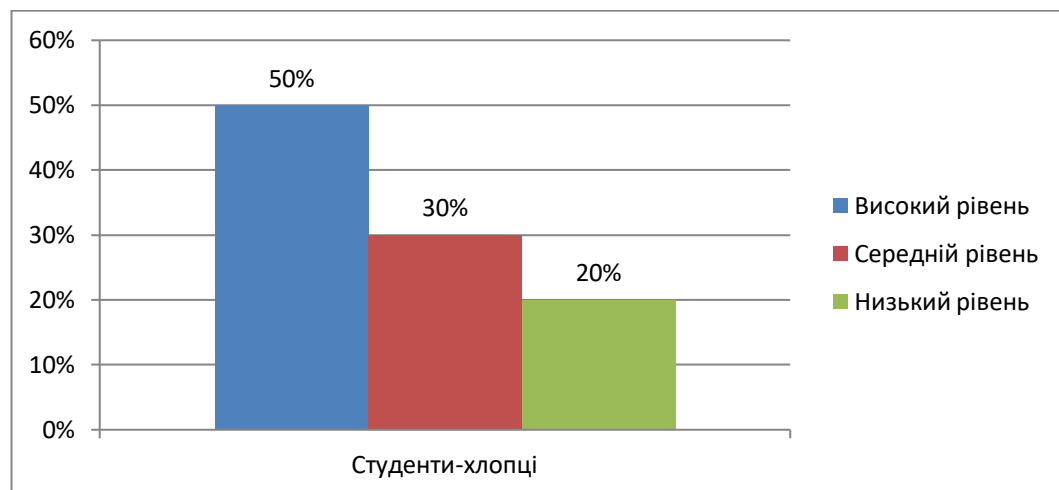

Рис. 3.4 Результати за шкалою «Дзеркальне «Я»» (група хлопців, що є студентами-психологами)

За шкалою «Самоцінність» було зібрано емоційні оцінки учасниками опитування відносно самих себе, власного «Я» за внутрішніми інтимними критеріями любові, духовності, багатства внутрішнього світу.

Високий рівень за шкалою «Самоцінність» було продемонстровано 60% опитаних студентів-психологів. Представники цієї групи відчують цінність власної особистості, а також власного «Я» для оточуючих, сприймають себе як таких, що заслуговують на любов до себе.

20% опитаних хлопців-студентів, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем за шкалою «Самоцінність». Вони вважають, що їх внутрішнє «Я» загалом достатньо розвинене, проте припускають, що могли б приділяти його подальшому розвитку більше часу й можливостей. Представники названої групи сприймають власну особистість як загалом цінну, проте не через факт її існування, а через конкретні справи, виконувані нею.

Низький рівень за шкалою «Самоцінність» було продемонстровано 20% опитаних хлопців-студентів із числа майбутніх психологів. Представники цієї групи у своїх відповідях відзначили, що оцінюють власне «Я» із великим ступенем перестороги, демонструють відстороненість та байдужість відносно нього. Вони переважно втрачають або ж уже втратили інтерес до власного внутрішнього світу, необхідності його розвитку.

Графічно показники, отримані хлопцями, що є студентами-психологами, за шкалою «Самоцінність», представлені на рисунку 3.5.

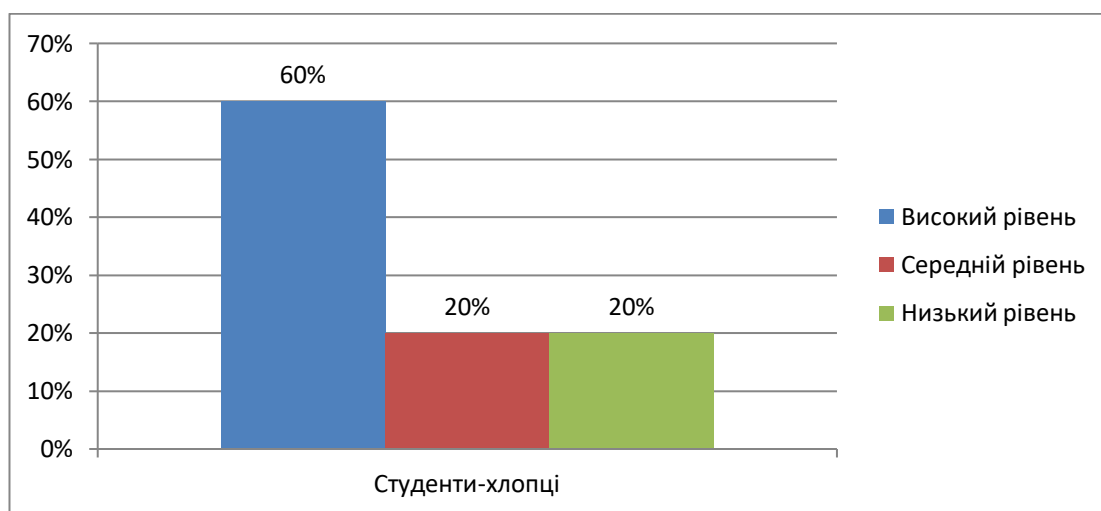

Рис. 3.5 Результати за шкалою «Самоцінність» (група хлопців, що є студентами-психологами)

За шкалою «Самосприйняття» були отримані такі результати.

Високий рівень за шкалою «Самосприйняття» було продемонстровано

50% опитаних студентів-психологів. У представників цієї групи наявне дружнє ставлення до себе, перебування в згоді з самим собою. Вони приймають себе такими, яким вони є, попри усвідомлення можливості наявності в них недоліків, помітних іншим людям.

30% опитаних хлопців-студентів, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем за шкалою «Самосприйняття». Вони вважають, що себе треба сприймати адекватно, не вдаючися до крайнощів як занадто позитивного, так і знадміру негативного самосприйняття, орієнтуватися як на думку оточуючих, так і на власну оцінку своєї особистості.

Низький рівень за шкалою «Самосприйняття» було продемонстровано 20% опитаних хлопців-студентів із числа майбутніх психологів. Представники цієї групи у своїх відповідях відзначають недостатність самосприйняття, невпевненість у тому, що їх особистість розвивається в потрібному напрямку та заслуговує на позитивні оцінки з боку оточуючих.

Графічно показники, отримані хлопцями, що є студентами-психологами, за шкалою «Самосприйняття», представлені на рисунку 2.6.

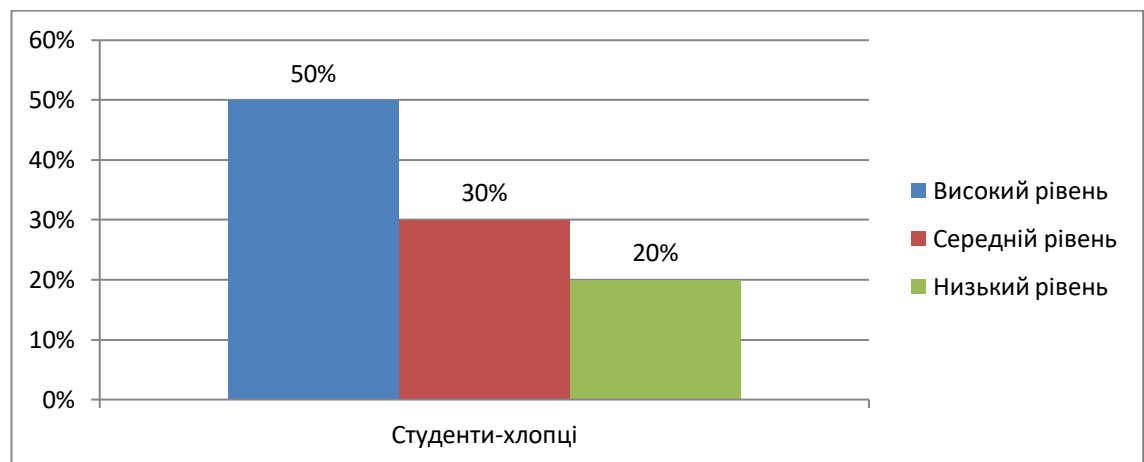

Рис. 3.6 Результати за шкалою «Самосприйняття» (група хлопців, що є студентами-психологами)

Опитування за шкалою «Самоприв'язаність» продемонструвало такі показники.

Високий рівень за шкалою «Самоприв'язаність» було продемонстровано 70% опитаних студентів-психологів. У представників цієї групи наявна ригідність «Я-концепції», прив'язаність, небажання змінюватися на фоні загального позитивного ставлення до себе. Ці переживання часто супроводжуються прив'язаністю до неадекватного «Я»-образу.

20% опитаних хлопців-студентів, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем за шкалою «Самоприв'язаність». Вони вважають, що потрібно вчасно реагувати на зміни у ставленні до себе, аби дістати адекватну самооцінку та сформувати так само адекватний «Я-образ».

Низький рівень за шкалою «Самоприв'язаність» було продемонстровано 10% опитаних хлопців-студентів із числа майбутніх психологів. Представники цієї групи у своїх відповідях відзначають наявність бажання щось у собі змінити, потяг до відповідності з ідеальним уявленням про себе, незадоволеність собою.

Графічно показники, отримані хлопцями, що є студентами-психологами, за шкалою «Самоприв'язаність», представлені на рисунку 3.7.

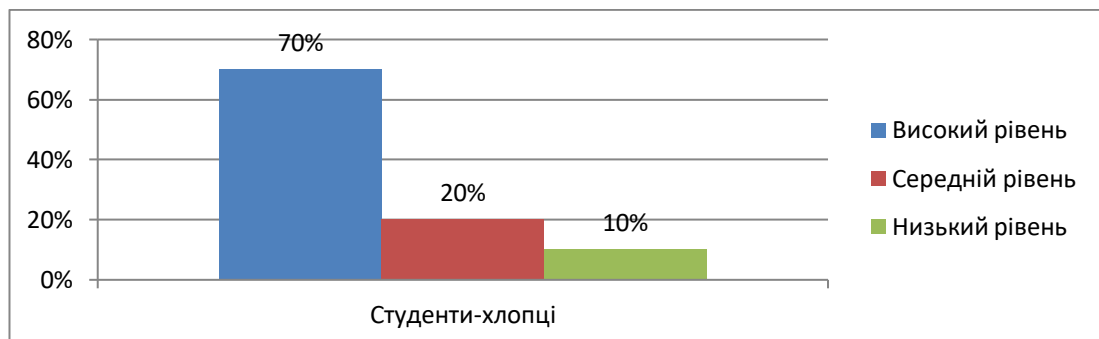

Рис. 3.7 Результати за шкалою «Самоприв'язаність» (група хлопців, що є студентами-психологами)

Опитування за шкалою «Внутрішня конфліктність» продемонструвало такі показники.

Високий рівень за шкалою «Внутрішня конфліктність» було продемонстровано 20% опитаних студентів-психологів. У представників цієї групи питомою є наявність внутрішніх конфліктів, сумнівів, непогодження з собою, тривожно-депресивних станів, що супроводжуються переживанням почуття провини.

40% опитаних хлопців-студентів, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем за шкалою «Внутрішня конфліктність». Такий результат свідчить про підвищену рефлексію, глибоке проникнення у себе, усвідомлення своїх труднощів, адекватний образ «Я» та відсутність витіснення.

Низький рівень за шкалою «Внутрішня конфліктність» було продемонстровано 40% опитаних хлопців-студентів із числа майбутніх психологів. Такий результат свідчить про заперечення проблем, закритість, поверхову самовдоволеність.

Графічно показники, отримані хлопцями, що є студентами-психологами, за шкалою «Внутрішня конфліктність», представлені на рисунку 3.8.

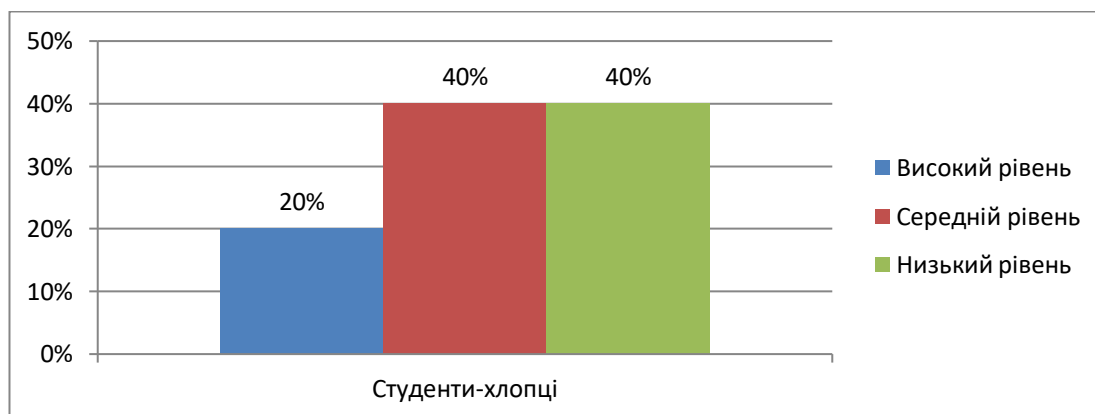

Рис. 3.8 Результати за шкалою «Внутрішня конфліктність» (група хлопців, що є студентами-психологами)

Опитування за шкалою «Внутрішня конфліктність» продемонструвало такі показники.

Високий рівень за шкалою «Самозвинувачення» було продемонстровано 10% опитаних студентів-психологів. Такі показники свідчать про готовність поставити собі у провину свої промахи та невдачі, власні недоліки.

50% опитаних хлопців-студентів, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем за шкалою «Самозвинувачення». Такий результат свідчить про усвідомлення власних похибок, помилок, проте тяжіння до адекватного їх сприйняття, й акцентування подальших зусиль на їх виправленні, а не на простому рефлексуванні.

Низький рівень за шкалою «Самозвинувачення» було продемонстровано 40% опитаних хлопців-студентів із числа майбутніх психологів. Такий результат свідчить про неготовність уповні усвідомлювати власну відповідальність за некоректно виконану роботу чи здійснені вчинки, небажання визнавати навіть очевидну провину.

Графічно показники, отримані хлопцями, що є студентами-психологами, за шкалою «Самозвинувачення», представлені на рисунку 3.9.

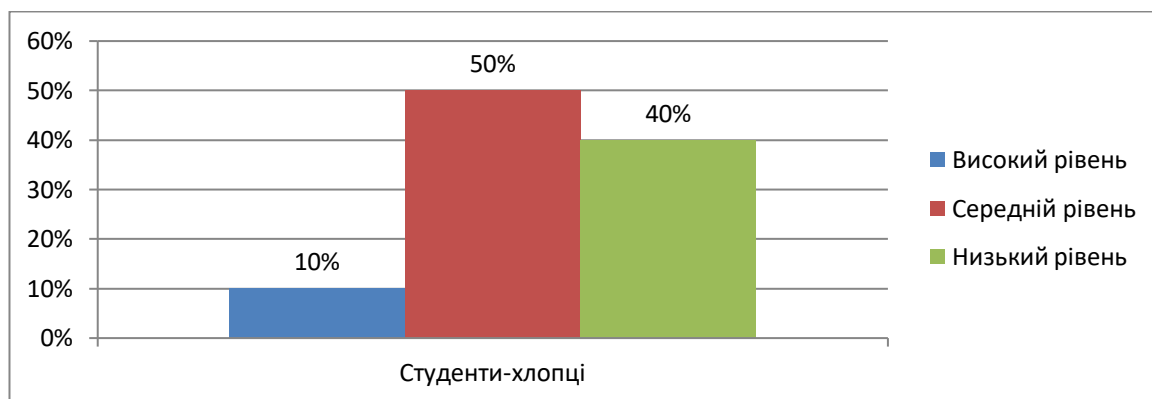

Рис. 3.9 Результати за шкалою «Самозвинувачення» (група хлопців, що є студентами-психологами)

Серед студенток, що навчаються на психологічній спеціальності, були отримані такі результати. За першою шкалою зазначеного опитувальника, що пов'язана із внутрішньою чесністю та відкритістю, 50% опитаних дівчат продемонстрували високий рівень показників. Превалювання таких значень свідчить про наявність закритості, нездатності або небажання до усвідомлення й розкриття значущої інформації про себе.

Для 30% опитаних дівчат-майбутніх психологів характерним постало домінування середніх балів за шкалою «Внутрішня чесність та відкритість». Вони здебільшого обирають поміркований підхід до комунікативної та інформаційної взаємодії. 20% опитаних дівчат, що є студентками психологічної спеціальності, продемонстрували показники, співвідносні з низьким рівнем виявленості характеристик за шкалою «Внутрішня чесність та відкритість». Для них питомою є наявність підвищеної рефлексивності та критичності, здатності чесно виголошувати собі та оточенню неприємну інформацію, що є значущою, без найменших спроб її приховування.

Графічно показники, отримані дівчатами-студентками, за шкалою «Внутрішня чесність та відкритість», представлені на рисунку 3.10.

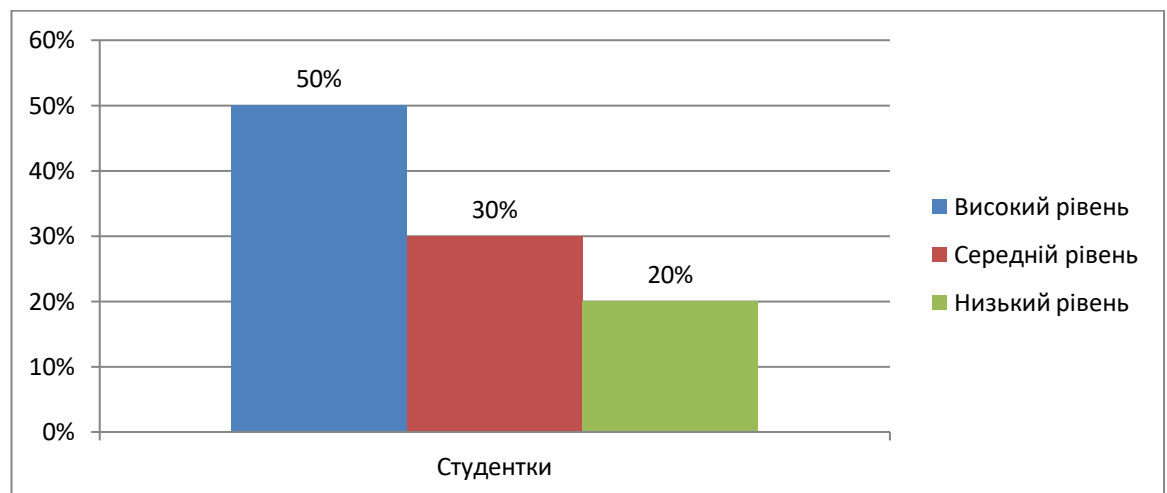

Рис. 3.10 Результати за шкалою «Внутрішня чесність та відкритість» (група студенток-психологів).

За другою шкалою «Самовпевненість» було відзначене домінування середніх та низьких показників. Так, середні бали було отримано 50% опитаних дівчат-психологів. Для них характерною є збалансованість самооцінки: вони в цілому ставляться до себе із повагою, проте орієнтуються на думку людей, що є для них авторитетними, а власну діяльність, укладену на вольових основах, здійснюють передусім на підставі доречності. Показники низького рівня за шкалою «Самовпевненість» були зафіксовані в 30% опитаних дівчат, що є студентками-психологами. Опитані з цієї групи переважно незадоволені собою та власними можливостями. Студентки цієї групи є вельми напруженими на внутрішньому рівні, у них відсутня достатня впевненість у собі, що необхідна для серйозного та успішного провадження професійної діяльності. Часто вони перекладають відповідальність за результат власних дій на інших людей.

Показники високого рівня за шкалою «Самовпевненість» було зафіксовано в 20% опитаних дівчат-студенток. На їхню думку, вони є цілком самостійними, здатними до вираження власної волі та її здійснення, наділеними достатньою енергійністю та надійністю для провадження як професійних, так і особистих справ.

Графічно показники, отримані дівчатами, що є студентками-психологами, за шкалою «Самовпевненість», представлені на рисунку 3.11.

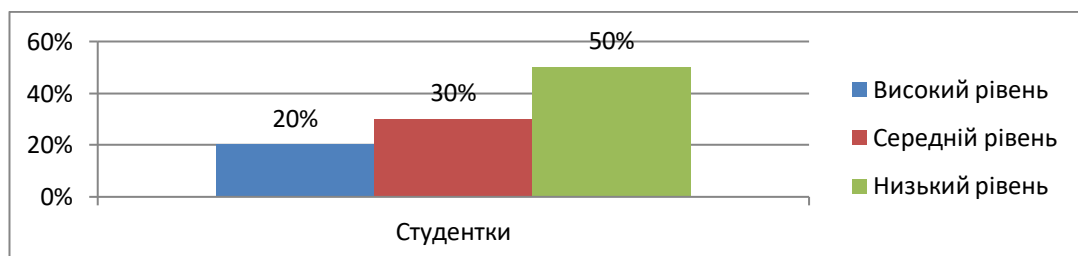

Рис. 3.11 Результати за шкалою «Самовпевненість» (група студенток-психологів).

За третьою шкалою опитувальника, що має назву «Самокерівництво», у дівчат-психологів було відзначено перевагу середнього та низького рівня. Так, результати, співвідносні з середнім рівнем, було продемонстровано 60% опитаних студенток. На думку представниць зазначеної групи, можливості та бажання самого суб'єкта, безперечно, є вагомою складовою успішної діяльності індивіда, проте при прийнятті рішень та управлінні власною долею він усе-таки повинен зважати як на думку оточуючих, так і на ті обставини існування, що є об'єктивними.

Низький рівень було показано 30% опитаних студенток. Вони вважають, що від них у їхньому житті – як професійно-навчальному, так і в особистому – залежить мало що, а те, що залежить, є вельми незначною частиною повноцінного розвитку особистості. На думку студентів, що продемонстрували низький рівень за шкалою «Самокерівництво», суб'єкт є підвладним часовим обставинам, він не здатен протистояти об'єктивним обставинам і бодай якось упливати на їх формування.

Результати, співвідносні з показниками високого рівня, за шкалою «Самокерівництво» отримали 10% опитаних дівчат, що є майбутніми психологами. На думку цих студенток, вони є здатними впливати на контроль за власною долею та визначати її подальший перебіг, чим мотивована обгрунтованість послідовності власних внутрішніх спонукань та цілей.

Графічно показники, отримані студентками-психологами, за шкалою «Самокерівництво», представлені на рисунку 3.12.

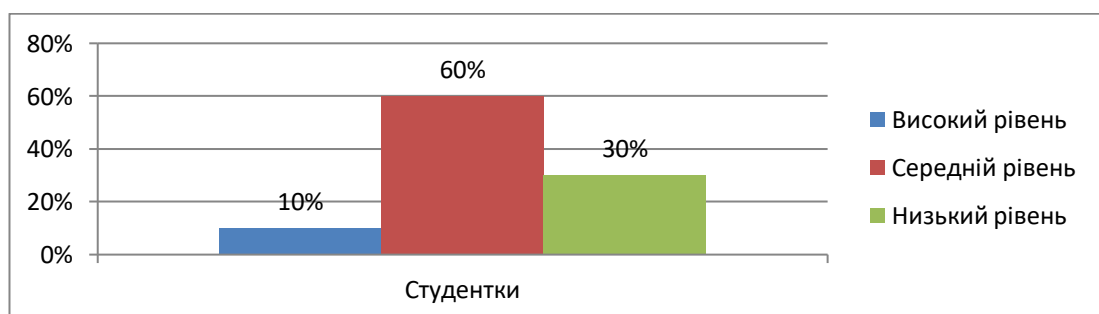

Рис. 3.12 Результати за шкалою «Самокерівництво» (група студенток-психологів)

За шкалою «Дзеркальне «Я»» було оцінене відображене самоставлення у представників групи студенток-психологів.

Високий рівень за шкалою «Дзеркальне «Я»» було продемонстровано 30% опитаних студенток. У представниць цієї групи наявна впевненість, що їх особистість, характер та діяльність здатні викликати в оточуючих повагу, схвалення, розуміння, симпатію.

40% опитаних студенток, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем за шкалою «Дзеркальне «Я»». Вони вважають, що гідні поваги до власної особистості й діяльності, проте така повага та похідні від неї характеристики (схвалення, розуміння, симпатія) повинні базуватися на окремих конкретних учинках, а не бути іманентним явищем.

Низький рівень за шкалою «Дзеркальне «Я»» було продемонстровано 30% опитаних студенток із числа майбутніх психологів, які відзначили, що не впевнені в тому, що їх особистість, характер та діяльність здатні викликати в оточуючих повагу, схвалення, розуміння, симпатію.

Графічно показники, отримані студентками-психологами, за шкалою «Дзеркальне «Я»», представлені на рисунку 3.13.

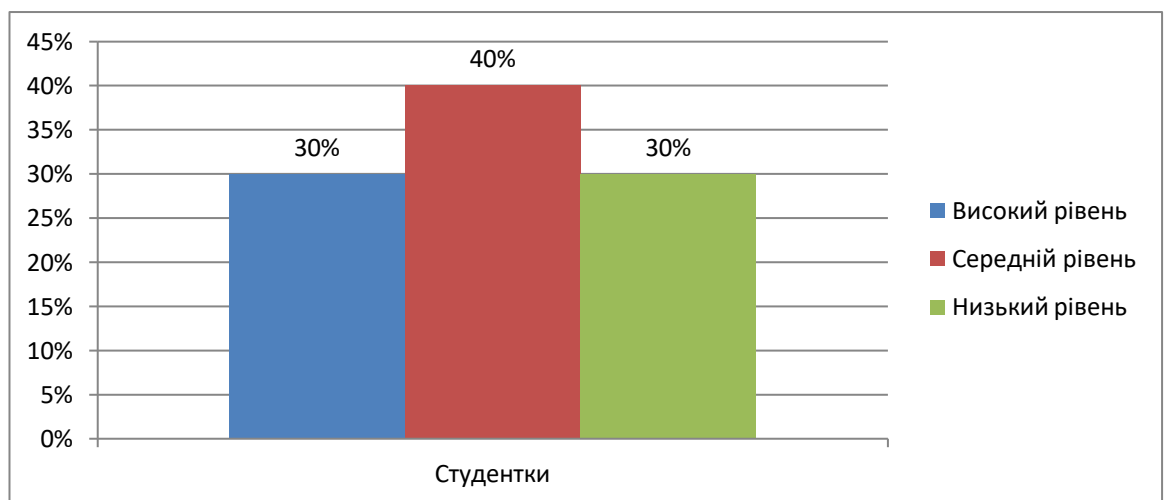

Рис. 3.13 Результати за шкалою «Дзеркальне «Я»» (група студенток-психологів)

За шкалою «Самоцінність» високий рівень було продемонстровано 30% опитаних студенток-психологів. Представники цієї групи відчують цінність власної особистості, а також власного «Я» для оточуючих, сприймають себе як таких, що заслуговують на любов до себе.

30% опитаних студенток, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем за шкалою «Самоцінність». Представники названої групи сприймають власну особистість як загалом цінну, проте не через факт її існування, а через конкретні справи, виконувані нею.

Низький рівень за шкалою «Самоцінність» було продемонстровано 40% опитаних студенток із числа майбутніх психологів. Представники цієї групи у своїх відповідях відзначили, що оцінюють власне «Я» із великим ступенем перестороги, демонструють відстороненість та байдужість відносно нього.

Графічно показники, отримані студентками-психологами, за шкалою «Самоцінність», представлені на рисунку 3.14.

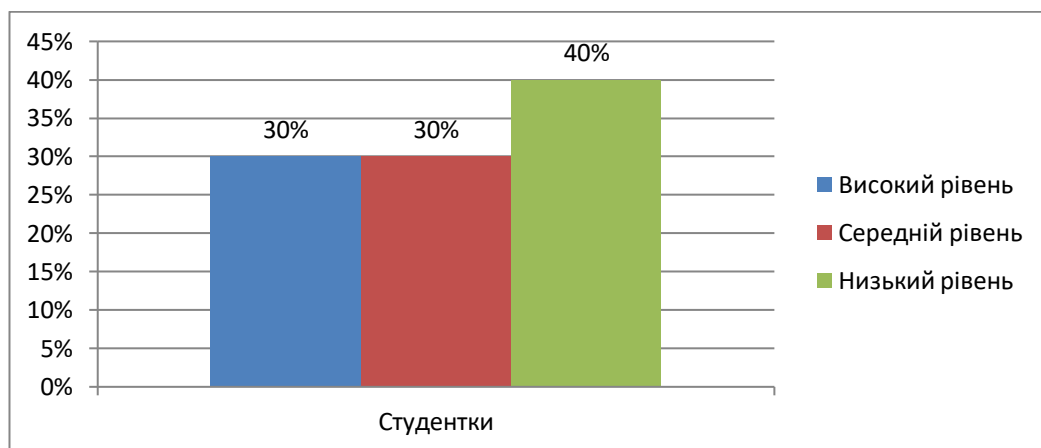

Рис. 3.14 Результати за шкалою «Самоцінність» (група студенток-психологів)

Високий рівень за шкалою «Самосприйняття» було продемонстровано 20% опитаних студенток-психологів. У представниць цієї групи наявне дружнє ставлення до себе, перебування в згоді з самим собою. Вони

приймають себе такими, якими вони є, попри усвідомлення можливості наявності в них недоліків, помітних іншим людям.

30% опитаних студенток, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем за шкалою «Самосприйняття». Вони вважають, що себе треба сприймати адекватно, не вдаючися до крайнощів як занадто позитивного, так і надто негативного самосприйняття, орієнтуватися як на думку оточуючих, так і на власну оцінку своєї особистості.

Низький рівень за шкалою «Самосприйняття» було продемонстровано 50% опитаних студенток із числа майбутніх психологів. Представниці зазначеної групи у своїх відповідях відзначають недостатність самосприйняття, невпевненість у тому, що їх особистість розвивається в потрібному напрямку та заслуговує на позитивні оцінки з боку оточуючих.

Графічно показники, отримані студентками-психологами за шкалою «Самосприйняття», представлені на рисунку 3.15.

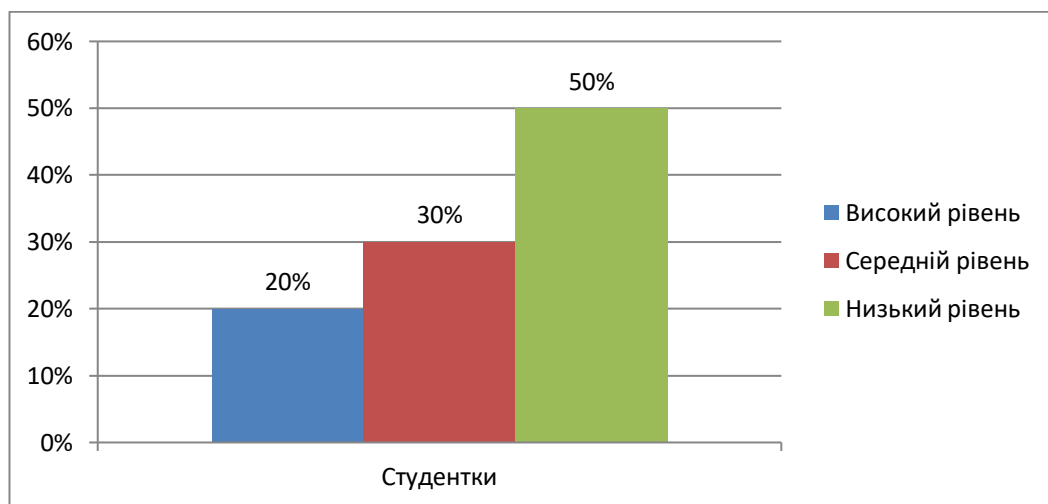

Рис. 3.15 Результати за шкалою «Самосприйняття» (група студенток-психологів).

Високий рівень за шкалою «Самоприв'язаність» було продемонстровано 30% опитаних студенток. У них наявна ригідність «Я-

концепції», прив'язаність, небажання змінюватися на фоні загального позитивного ставлення до себе. Ці переживання часто супроводжуються прив'язаністю до неадекватного «Я»-образу.

20% опитаних студенток, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем за шкалою «Самоприв'язаність». Вони вважають, що потрібно вчасно реагувати на зміни у ставленні до себе, аби дістати адекватну самооцінку та сформувати так само адекватний «Я-образ».

Низький рівень за шкалою «Самоприв'язаність» було продемонстровано 50% опитаних студенток із числа майбутніх психологів. Вони у власних відповідях відзначають наявність бажання щось у собі змінити, потяг до відповідності з ідеальним уявленням про себе, незадоволеність собою.

Графічно показники, отримані дівчатами-психологами за шкалою «Самоприв'язаність», представлені на рисунку 3.16.

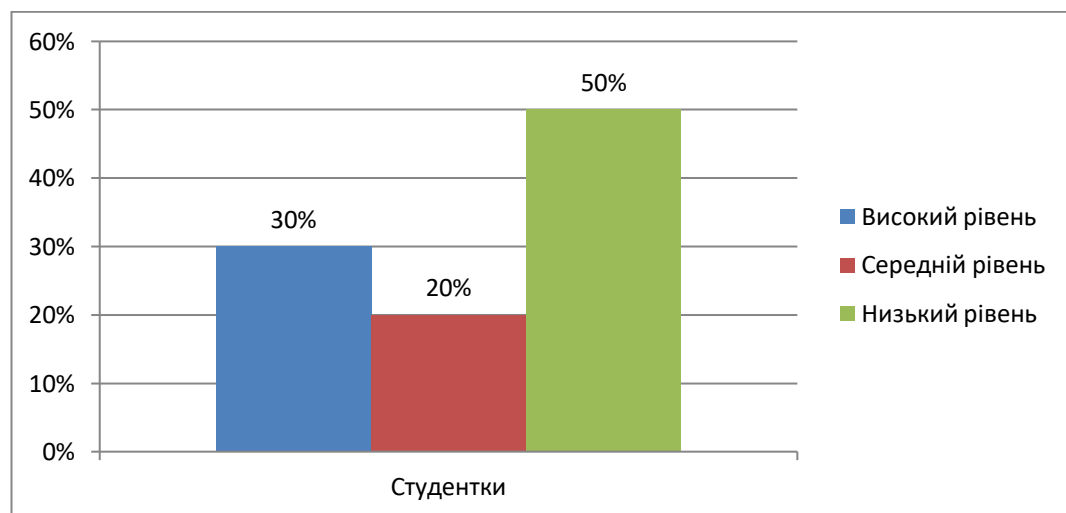

Рис. 3.16 Результати за шкалою «Самоприв'язаність» (група дівчат-психологів).

Високий рівень за шкалою «Внутрішня конфліктність» було

продemonстровано 60% опитаних студенток-психологів. Для них питомою є наявність внутрішніх конфліктів, сумнівів, непогодження з собою, тривожно-депресивних станів, що супроводжуються переживанням почуття провини.

20% опитаних студенток, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем за шкалою «Внутрішня конфліктність». Такий результат свідчить про підвищену рефлексію, глибоке проникнення у себе, усвідомлення своїх труднощів, адекватний образ «Я» та відсутність витіснення.

Низький рівень за шкалою «Внутрішня конфліктність» було продемонстровано 20% опитаних студенток із числа майбутніх психологів. Такий результат свідчить про заперечення проблем, закритість, поверхову самовдоволеність.

Графічно показники, отримані студентками-майбутніми психологами за шкалою «Внутрішня конфліктність», представлені на рисунку 3.17.

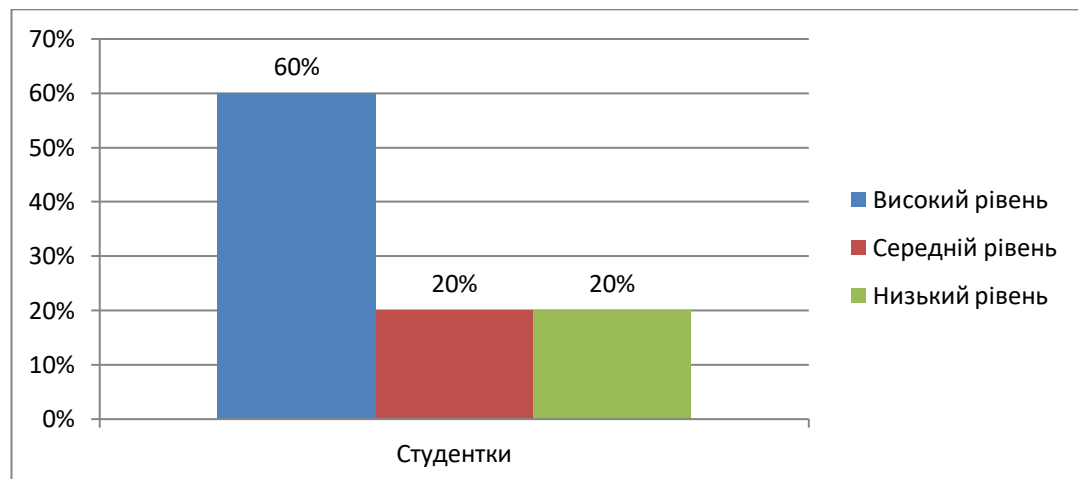

Рис. 3.17 Результати за шкалою «Внутрішня конфліктність» (група студенток-психологів)

Високий рівень за шкалою «Самозвинувачення» було продемонстровано 50% опитаних студенток. Такі показники свідчать про готовність поставити собі у провину свої промахи та невдачі, власні недоліки.

30% опитаних студенток, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем за шкалою «Самозвинувачення». Такий результат свідчить про усвідомлення власних похибок, помилок, проте тяжіння до адекватного їх сприйняття, й акцентування подальших зусиль на їх виправленні, а не на простому рефлексуванні.

Низький рівень за шкалою «Самозвинувачення» було продемонстровано 20% опитаних студенток із числа майбутніх психологів. Такий результат свідчить про неготовність уповні усвідомлювати власну відповідальність за некоректно виконану роботу чи здійснені вчинки, небажання визнавати навіть очевидну провину.

Графічно показники, отримані дівчатами, що є студентками-психологами, за шкалою «Самозвинувачення», представлені на рисунку 3.18.

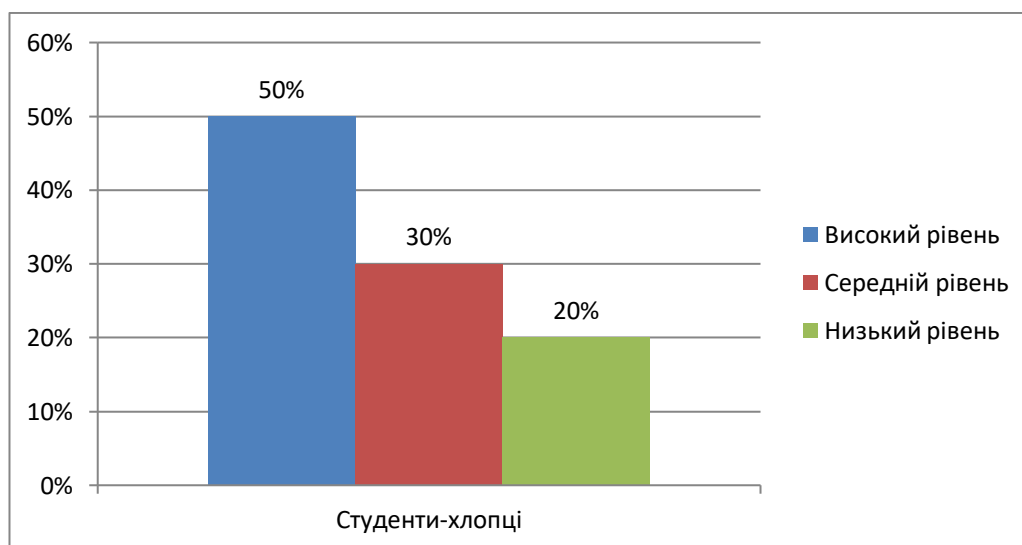

Рис. 3.18 Результати за шкалою «Самозвинувачення» (група дівчат, що є студентками-психологами)

Отже, необхідно зауважити наявність відмінностей у структурі самоставлення особистості в майбутніх психологів, що є хлопцями, та в майбутніх-психологів-дівчат. Для студентів-хлопців більш характерною є

наявність високого рівня впевненості в собі, відсутності внутрішньої напруги, вміння високо оцінити власні професійні та особистісні характеристики, неохочість до самозвинувачень. Вони демонструють високі показники за факторами самоповаги й аутосимпатії, натомість практично не виявляють ознаки, формувальні для фактора самоприниження.

На противагу продемонстрованим студентами-хлопцями результатам, показники, отримані після оцінювання відповідей студенток-психологів, свідчать про наявність зворотних тенденцій. Так, студентки, що є майбутніми психологами, є менш упевненими в собі та власній майбутній професійній придатності, більш схильними до самозвинувачень та сумнівів, які не завжди є обґрунтованими; частіше вони воліють самоусуватися від відповідальності, перекладаючи її на інших. Якщо за фактором самоповаги у представниць зазначеної групи домінують середні показники, то такий фактор, як аутосимпатія, вже демонструє тяжіння до показників, співвідносних із низьким рівнем. За фактором самоприниження, натомість, наявна перевага високого рівня, що засвідчує негативне самоствердження.

3.2 Результати дослідження рефлексії та самоефективності майбутніх психологів

Рівень самоефективності в студентів та студенток, що є майбутніми психологами, досліджувався із використанням методики «Шкала самоефективності» Р. Шварцера та М. Єрусалема, адаптованої В. Г. Ромеком. За підсумками застосування зазначеної методики були отримані такі результати.

У групі хлопців, що є студентами-психологами, показники, співвідносні з уявленнями стосовно високої самоефективності, були продемонстровані 30% опитаних учасників дослідження. Для представників зазначеної групи опитаних характерною постає наявність суттєвої впевненості у власних силах. Вони демонструють розвинену здатність та навіть хист до планування,

вміють ставити перед собою та оточуючими такі цілі, що є чіткими та реалістичними. Уся їх діяльність спрямована на досягнення бажаного результату, якому підпорядковано життєдіяльнісні інтенції, пов'язані з виконанням певних зобов'язань та спілкуванням.

Вищою за середню самоефективність є у 20% опитаних представників групи хлопців-майбутніх психологів. Для студентів психологічної спеціальності, що продемонстрували зазначений рівень самоефективності, притаманною є наявність переваги ситуативності в оцінюванні власної ефективності. Таке ставлення до ефективності власної особистості поєднується в них із періодичними виявами невпевненості стосовно того, чи успішним буде завершення їхніх справ. Через це в представників названої групи здійснюється закладання основ страху перед невдачами, які хоч і зрідка, проте виявляються в їх поведінкових реакціях.

Тяжіння до середнього рівня самоефективності продемонстрували 30% опитаних студентів психологічної спеціальності. Для представників цього рівня у процесі самооцінки власної самоефективності щодо різних ситуацій життєдіяльності схильні вважати свої можливості та здібності середніми, не надто високими для того, щоб досягнути бажаного, реалізувати повною мірою свої наміри, довести справу до завершення згідно з передбачуваним і бажаним результатом, наміченими цілями.

Рівень самооцінки, нижчий за середній, був продемонстрований 10% опитаних студентів-психологів. Для представників цієї групи студентства наявність такого рівня оцінки самоефективності вказує на недостатню впевненість реципієнтів у власних можливостях і здібностях, зневіру в здатності ефективно діяти, налагоджувати спілкування, розв'язувати проблемні ситуації тощо.

10% студентів-психологів, що взяли участь у опитуванні, продемонстрували результати, співвідносні з низьким рівнем самоефективності. За цього рівня самоефективності в учасників дослідження відчуття неефективності зусиль підсилено мотивацією уникати невдач,

неможливістю контролювати події, переконаністю у нездатності впоратися з життєвими проблемами, готовністю перекладати відповідальність за невдачі на зовнішні об'єкти, обставини тощо. Вони практично не демонструють упевненості у власних можливостях і здібностях, показують значну зневіру в здатності ефективно діяти, налагоджувати спілкування, розв'язувати проблемні ситуації тощо.

Графічно результати опитування хлопців-майбутніх психологів за методикою «Шкала самоефективності» представлені на рисунку 3.19.

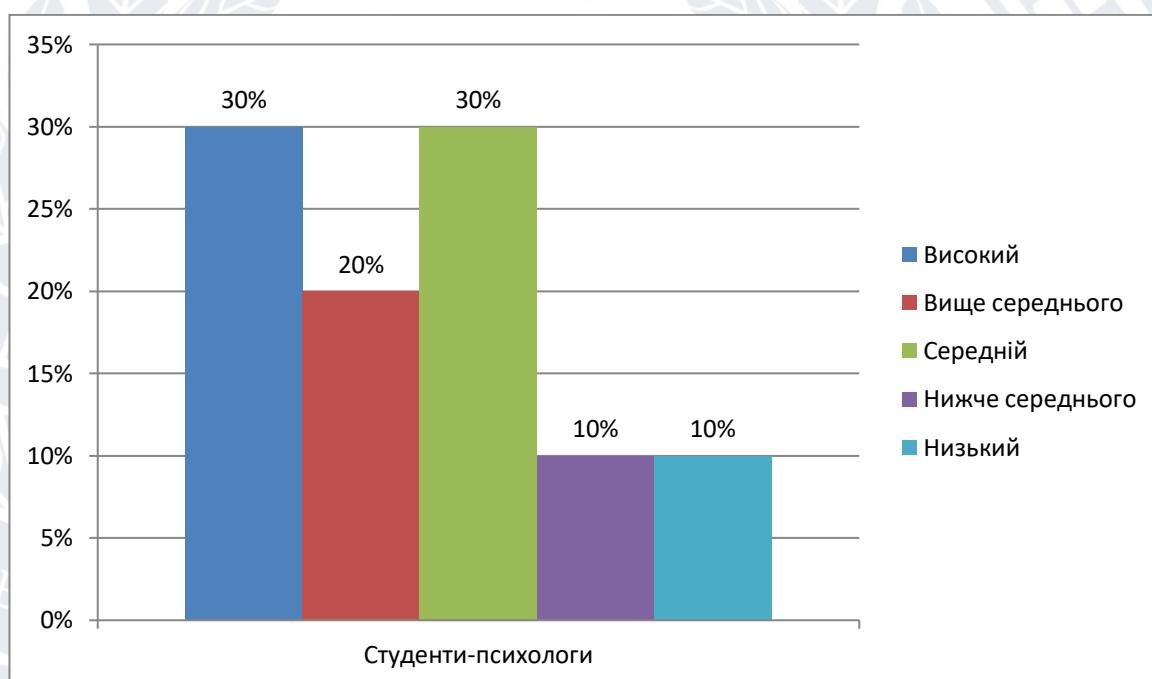

Рисунок 3.19 Результати опитування за методикою «Шкала самоефективності» (група студентів-психологів)

У групі дівчат, що є студентками-психологами, показники, співвідносні з уявленнями стосовно високої самоефективності, були продемонстровані 20% опитаних учасників дослідження. Представниці зазначеної групи опитаних демонструють суттєву впевненість у власних силах. Вони здатні та люблять планувати власну діяльність та діяльність оточуючих, ставити перед собою та оточуючими такі цілі, що є чіткими та реалістичними. Уся їх

діяльність спрямована на досягнення бажаного результату.

Вищою за середню самоефективність є у 20% опитаних представників групи дівчат-майбутніх психологів. Для студенток психологічної спеціальності, що продемонстрували зазначений рівень самоефективності, притаманною є наявність переваги ситуативності в оцінюванні власної ефективності. Таке ставлення до ефективності власної особистості поєднується в них із періодичними виявами невпевненості стосовно того, чи успішним буде завершення їхніх справ. Через це представницями названої групи здійснюється закладання основ страху перед невдачами, які хоч і зрідка, проте виявляються в їх поведінкових реакціях.

Тяжіння до середнього рівня самоефективності продемонстрували 30% опитаних студенток психологічної спеціальності. Для цих дівчат-майбутніх психологів у процесі самооцінки власної самоефективності щодо різних ситуацій життєдіяльності схильні вважати свої можливості та здібності середніми, не надто високими для того, щоб досягнути бажаного, реалізувати повною мірою свої наміри, довести справу до завершення згідно з передбачуваним і бажаним результатом, наміченими цілями.

Рівень самооцінки, нижчий за середній, був продемонстрований 20% опитаних студенток-психологів. Для представниць зазначеної групи студентства наявність такого рівня оцінки самоефективності вказує на недостатню впевненість реципієнток у власних можливостях і здібностях, зневіру в здатності ефективно діяти, налагоджувати спілкування, розв'язувати проблемні ситуації тощо.

10% студенток-психологів, що взяли участь у опитуванні, продемонстрували результати, співвідносні з низьким рівнем самоефективності. За цього рівня самоефективності у дівчат відчуття неефективності зусиль підсилюється мотивацією до уникання невдач, неможливістю контролювати події, переконаністю у нездатності впоратися з життєвими проблемами, готовністю перекладати відповідальність за невдачі на зовнішні об'єкти, обставини тощо. Вони практично не демонструють

упевненості у власних можливостях і здібностях, показують значну зневіру в здатності ефективно діяти, налагоджувати спілкування, розв'язувати проблемні ситуації тощо

Графічно результати опитування дівчат-майбутніх психологів за методикою «Шкала самоефективності» представлені на рисунку 3.20.

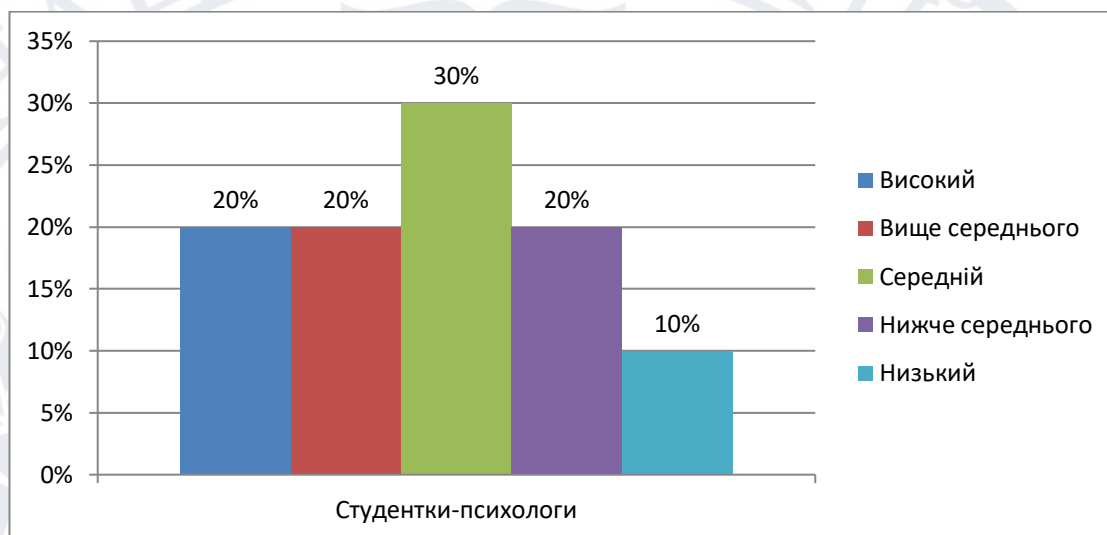

Рис. 3.20 Результати опитування за методикою «Шкала самоефективності» (група студенток-психологів)

Отже, за підсумками діагностики самоефективності в студентів та студенток, що є майбутніми психологами, можна зазначити, що для студентів-психологів є характерною перевага високого та наближеного до високого рівнів самоефективності. Такі студенти становлять рівно половину з числа опитаних. Вони переважно є дуже впевненими у власних силах та можливостях, вміють та люблять планувати все заздалегідь, відповідно до поставленої ними мети. У житті студенти-психологи, що складають більшість у аналізованій групі, прагнуть будь-що й будь-де досягати позитивного для себе результату, що є визначальним для того, аби вважати власне життя ефективним. Саме досягненню результату підпорядкована переважна більшість їх соціальних контактів та діяльнісних виявів. Слід зауважити, що в

студентів-хлопців подеколи наявні прояви невпевненості в ефективності власної діяльності, проте такі вияви, все-таки, є скоріше винятком, ніж правилом.

Натомість, студентки, що навчаються на психологічній спеціальності, демонструють результати, співвідносні з середнім та наближеним до низького рівнем оцінки власної ефективності. Дівчата, що навчаються на психологів, переважно розцінюють власні можливості та здібності недостатньо високими для того, аби досягнути успіху в обраній сфері діяльності, проте вони ладні докладати максимальних зусиль для того, аби досягнути бажаного. При цьому вони часто демонструють недостатню впевненість у власних силах, а в критичних ситуаціях виявляють здатність до переживання зневіри в ефективності власної діяльності, неспроможності налагоджувати спілкування з оточуючими та розв'язувати проблемні ситуації.

Особливості рефлексивності в студентів та студенток, що є майбутніми психологами, досліджувався із використанням «Методики діагностики рефлексивності» (А. В. Карпов, В. В. Пономарьова).

Розглянемо результати, отримані за підсумками застосування зазначеної методики в групі хлопців-студентів, що є майбутніми психологами. Так, високі результати за тестом (більше 7 стенів) були продемонстровані 40% опитаних студентів-психологів. Показаний результат свідчить про те, що ті студенти, що його продемонстрували, демонструють переважну схильність до виконання аналізу своєї діяльності та вчинків інших людей. Вони прагнуть з'ясувати причини та наслідки своїх дій як у минулому, так у теперішньому та майбутньому. Для представників високого рівня постає властивим обмірковувати свою діяльність у найдрібніших деталях, ретельно її планувати та прогнозувати усі можливі наслідки. Імовірно також, що студентам, які продемонстрували показники, співвідносні з високим рівнем, легше зрозуміти іншого, поставити себе на його місце, передбачити його поведінку, зрозуміти, що думають про них самих.

Середні результати за тестом (5-7 стенів) були продемонстровані 40%

опитаних студентів. Такі показники засвідчують ситуативність вибору опитуваних у прийнятті рішень стосовно аналізу власної діяльності та вчинків інших людей. Опитані тяжіють до того, аби приділяти увагу обмірковуванню своєї діяльності лише в тих випадках, коли це конче необхідно зробити, проте достатньо схильні планувати її та передбачати наслідки, не зациклюючись, утім, на виконанні цих дій. Вони здатні зрозуміти іншого, проте основну увагу приділяють реалізації власних інтересів, а поведінка оточуючих для них важлива лише в тому випадку, коли її вияви стосуються них самих.

Низькі результати за тестом (менше 4 стенів) були продемонстровані 20% опитаних студентів-психологів. Такі показники, очевидно, свідчать, що випробуваним, які їх досягли, меншою мірою властиво замислюватися над своєю діяльністю та вчинками інших людей, з'ясовувати причини та наслідки своїх дій як у минулому, так у теперішньому та майбутньому. Такі студенти рідко обмірковують свою діяльність у найдрібніших деталях, для них складає важкість прогнозування можливих наслідків. Вони також утруднюються, коли їм потрібно передбачити поведінку інших людей, поставити себе на їхнє місце.

Графічно результати опитування хлопців-майбутніх психологів за методикою «Діагностика рефлексивності» представлені на рисунку 3.21.

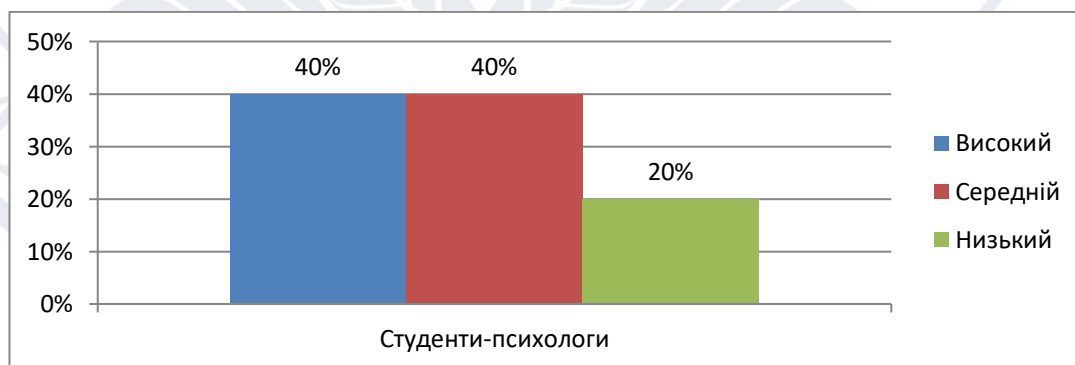

Рис. 3.21 Результати опитування за методикою «Діагностика рефлексивності» (група студентів-психологів)

Розглянемо результати, отримані за підсумками застосування зазначеної методики в групі дівчат-студенток, що є майбутніми психологами. Так, високі результати за тестом (більше 7 стенів) були продемонстровані 20% опитаних студенток-психологів. Для представниць високого рівня постає властивим обмірковувати свою діяльність у найдрібніших деталях, ретельно її планувати та прогнозувати усі можливі наслідки. Імовірно також, що студенткам, які продемонстрували показники, співвідносні з високим рівнем, легше зрозуміти іншого, поставити себе на його місце, передбачити його поведінку, зрозуміти, що думають про них самих.

Середні результати за тестом (5-7 стенів) були продемонстровані 40% опитаних студенток. Такі показники засвідчують ситуативність вибору опитуваних у прийнятті рішень стосовно аналізу власної діяльності та вчинків інших людей. Вони здатні зрозуміти іншого, проте основну увагу приділяють реалізації власних інтересів, а поведінка оточуючих для них важлива лише в тому випадку, коли її вияви стосуються них самих.

Низькі результати за тестом (менше 4 стенів) були продемонстровані 40% опитаних студенток-психологів. Такі студентки рідко обмірковують свою діяльність у найдрібніших деталях, для них складає важкість прогнозування можливих наслідків. Вони також утруднюються, коли їм потрібно передбачити поведінку інших людей, поставити себе на їхнє місце.

Графічно результати опитування дівчат-майбутніх психологів за методикою «Діагностика рефлексивності» представлені на рисунку 3.22.

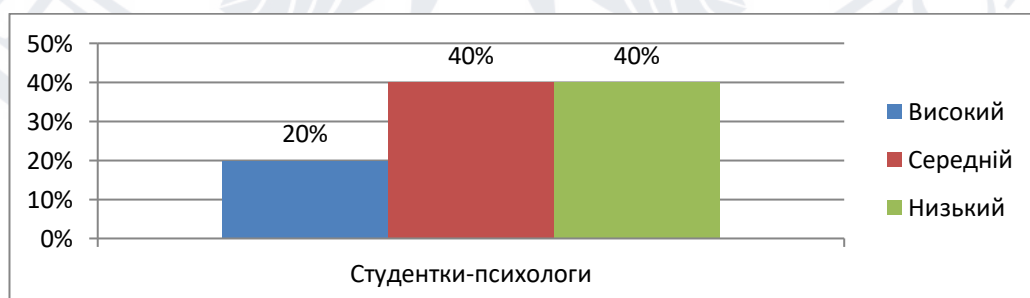

Рис. 3.22 Результати опитування за методикою «Діагностика рефлексивності» (група студенток-психологів)

Отже, дослідження рефлексивності в студентів та студенток, що є майбутніми психологами, дозволило зробити такі висновки. Серед студентів-психологів характерною постає перевага високого та середнього рівнів рефлексивності. Вони переважно демонструють схильність та здатність до глибокого аналізу, що стосується як власної діяльності, так і діяльності оточуючих. Для них важливим постає з'ясування та узагальнення причиновості стосовно власних дій та їх наслідків, визначення можливого їх впливу як на минуле, так і на майбутнє.

Натомість, дівчата-студентки, що навчаються на психологічній спеціальності, продемонстрували здебільшого показники середнього та низького рівнів рефлексивності. Для них не є характерними заглиблення з метою осмислення власної діяльності та її результатів. Студентки-психологи рідко обмірковують свою діяльність у найдрібніших деталях, для них складає важкість прогнозування можливих наслідків. Вони також утруднюються, коли їм потрібно передбачити поведінку інших людей, поставити себе на їхнє місце.

3.3 Порівняльний аналіз психологічних особливостей самоставлення осіб різної статі

Визначення актуального рівня самоставлення в студентів та студенток, що є майбутніми психологами, здійснювалося за допомогою використання методики «Визначення рівня самооцінки» (С.В. Ковальов).

Проведений аналіз досліджень проблеми самоставлення дав змогу виділити основні його функції:

1. Відображення себе. Відображення особистості відбувається як на зовнішньому (фізичне самовідображення), так і на внутрішньому плані.
2. Самовираження та самореалізації.
3. Збереження внутрішньої стабільності та континуальності „Я”. Ця функція самоставлення здійснюється в силу тієї тенденції до внутрішньої узгодженості, до конгруентності, яка є відповідає когнітивним уявленням про

себе, емоційним реакціям стосовно своїх вчинків та дій, адресованих собі.

4. Саморегуляції та самоконтролю. Лише за умов наявності уявлень щодо себе та відповідного ставлення до себе, особистість може регулювати та контролювати власну діяльність.

5. Психологічного захисту. При отриманні інформації, яка є небезпечною щодо уявлення про особистісне „Я”, та при життєвих невдачах або різних за стадією інтенсивності психотравм захисні механізми особистості спрямовуються на раціоналізацію, створення образу «сфальшованого я»;

6. Інтракомунікації. Соціальна природа особистості укладається не лише в тому, що вона залучена у процес постійної взаємодії з соціальним світом, але й і в тому, що для себе особистість виступає в ролі соціуму, що взаємодіє з самим собою. Підґрунтям для таких інтракомунікаційних процесів є система самоствавлень. Якщо прийняти до уваги ідею Е. Берна про три позиції сторін, що спілкуються, то у внутрішньо-особистісному спілкуванні можливі наступні варіанти позиції, яку займає суб'єкт стосовно себе – «Батька», «Дорослого» та «Дитини» [4].

У сучасній психології здебільшого йдеться про тривимірну структуру самоствавлення, яка складається з: позитивного оцінного самоствавлення (самоповага), позитивного емоційного самоствавлення (аутосимпатія) і негативного самоствавлення (самоприниження). З усім ці три виміри за своїм змістом мають кілька модальностей. Система самоствавлень є поліфункціональною.

За підсумками застосування зазначеної методики були отримані такі результати.

У групі хлопців, що є студентами-психологами, показники, співвідносні з уявленнями стосовно високої самооцінки, були продемонстровані 30% опитаних учасників дослідження. Для представників зазначеної групи опитаних характерною постає наявність упевненості у власних силах, вони не обтяжують себе сумнівами, тяжіючи при цьому до зосередженості на

діяльності. Реакції стосовно зауважень, отримуваних із боку оточуючих, є в них адекватними. Також представники зазначеного рівня самооцінки демонструють здатність до тверезого оцінювання власних дій, адже вони усвідомлюють, що лише надання адекватної оцінки власній діяльності сприятиме досягненню бажаних результатів, закладених до основи цієї діяльності. Цілі, поставлені ними перед собою та своїм оточенням, завжди вирізняються чіткістю й реалістичністю, спрямованістю на виконання взятих на себе зобов'язань.

50% опитаних студентів-психологів продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем самооцінки. Для представників зазначеної групи майбутніх психологів характерною постає ситуативність в оцінці власних успіхів чи невдач, через що вони часом тяжіють до періодичних виявів невпевненості в тому, чи все вони роблять правильно, піддають постійному переосмисленню власні дії та вчинки в тій чи іншій ситуації. Власні можливості вони оцінюють при цьому як недостатньо високі для того, аби бути стовідсотково впевненими у безпомилковості своїх дій, реалізувати повною мірою свої наміри, довести справу до завершення згідно з передбачуваним і бажаним результатом, наміченими цілями. Студенти з таким рівнем самооцінки іноді відчують незрозумілу незручність у взаєминах з іншими людьми, нерідко недооцінюють себе та свої здібності без достатніх на те підстав.

20% опитаних учасників дослідження продемонстрували результати, співвідносні з низьким рівнем самооцінки. Наявність такого рівня оцінки самих себе та власної діяльності вказує на недостатню впевненість реципієнтів у власних можливостях і здібностях, зневіру в здатності ефективно діяти, налагоджувати спілкування, розв'язувати проблемні ситуації тощо. Відчуття неефективності зусиль в осіб, що продемонстрували низький рівень самооцінки, підсилено мотивацією уникати невдач, неможливістю контролювати події, переконаністю у нездатності впоратися з життєвими проблемами, готовністю перекладати відповідальність за невдачі

на зовнішні об'єкти, обставини тощо. Вони практично не демонструють упевненості у власних можливостях і здібностях, показують значну зневіру в здатності ефективно діяти, налагоджувати спілкування, розв'язувати проблемні ситуації тощо. Такі студенти нерідко болісно сприймає критичні зауваження на свою адресу, частіше намагаються підлаштуватися під думку інших людей, при цьому сильно страждаючи від надмірної сором'язливості.

Графічно результати опитування хлопців-майбутніх психологів за методикою «Визначення рівня самооцінки» представлені на рисунку 3.23.

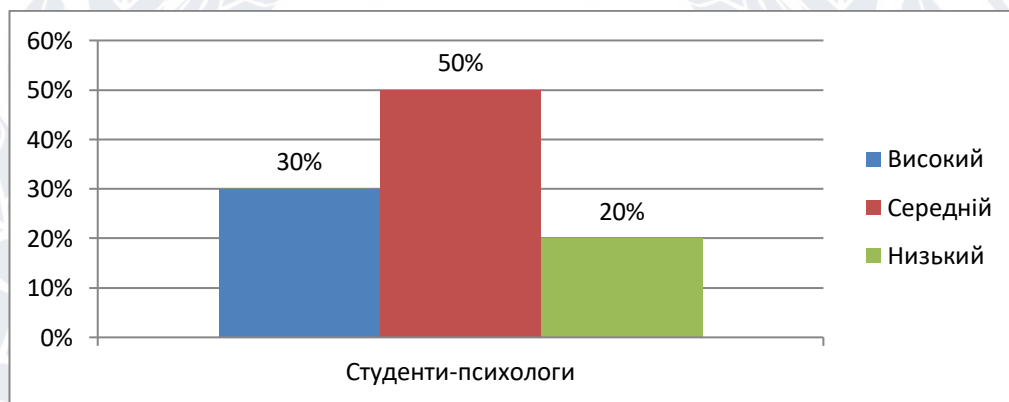

Рис. 3.23 Результати опитування за методикою «Визначення рівня самооцінки» (група студентів-психологів)

У групі дівчат, що є студентками-психологами, показники, співвідносні з уявленнями стосовно високої самооцінки, були продемонстровані 20% опитаних учасників дослідження. Представниці зазначеної групи зазвичай є вельми впевненими у власних силах, вони не обтяжують себе сумнівами, тяжіючи при цьому до зосередженості на діяльності. Реакції стосовно зауважень, отримуваних із боку оточуючих, є в них адекватними. Також студентки, що продемонстрували цей рівень самооцінки, демонструють здатність до тверезого оцінювання власних дій, адже вони усвідомлюють, що лише надання адекватної оцінки власній діяльності сприятиме досягненню бажаних результатів, закладених до основи цієї діяльності. Цілі, поставлені

ними перед собою та своїм оточенням, завжди вирізняються чіткістю й реалістичністю, спрямованістю на виконання взятих на себе зобов'язань.

30% опитаних студенток, що є майбутніми психологами, продемонстрували показники, співвідносні з середнім рівнем самооцінки. Для цієї групи дівчат характерною постає ситуативність в оцінці власних успіхів чи невдач, через що вони часом тяжіють до періодичних виявів невпевненості в тому, чи все вони роблять правильно, піддають постійному переосмисленню власні дії та вчинки в тій чи іншій ситуації.

Власні можливості студентки оцінюють при цьому як недостатньо високі для того, аби бути стовідсотково впевненими у безпомилковості своїх дій, реалізувати повною мірою свої наміри, довести справу до завершення згідно з передбачуваним і бажаним результатом, наміченими цілями. Студентки з таким рівнем самооцінки іноді відчують незрозумілу незручність у взаєминах з іншими людьми, нерідко недооцінюють себе та свої здібності без достатніх на те підстав.

50% опитаних учасниць дослідження продемонстрували результати, співвідносні з низьким рівнем самооцінки. Наявність такого рівня оцінки самих себе та власної діяльності вказує на недостатню впевненість реципієнток у власних можливостях і здібностях, зневіру в здатності ефективно діяти, налагоджувати спілкування, розв'язувати проблемні ситуації тощо.

Відчуття неефективності зусиль у студенток, що продемонстрували низький рівень самооцінки, підсилено мотивацією уникати невдач, неможливістю контролювати події, переконаністю у нездатності впоратися з життєвими проблемами, готовністю перекладати відповідальність за невдачі на зовнішні об'єкти, обставини тощо. Вони практично не демонструють упевненості у власних можливостях і здібностях, показують значну зневіру в здатності ефективно діяти, налагоджувати спілкування, розв'язувати проблемні ситуації тощо. Такі студентки нерідко болісно сприймають критичні зауваження на свою адресу, частіше намагаються підлаштуватися

під думку інших людей, при цьому сильно страждаючи від надмірної сором'язливості.

Графічно результати опитування дівчат-майбутніх психологів за методикою «Визначення рівня самооцінки» представлені на рисунку 3.24.

Рис. 3.24 Результати опитування за методикою «Визначення рівня самооцінки» (група студенток-психологів)

Отже, за підсумками діагностики самооцінки в студентів та студенток, що є майбутніми психологами, можна зазначити, що для студентів-психологів є характерною перевага високого та середнього рівнів самооцінки. Такі студенти не обтяжують себе сумнівами, тяжіючи при цьому до зосередженості на діяльності. Реакції стосовно зауважень, отримуваних із боку оточуючих, є в них адекватними. Також представники зазначеного рівня самооцінки демонструють здатність до тверезого оцінювання власних дій, адже вони усвідомлюють, що лише надання адекватної оцінки власній діяльності сприятиме досягненню бажаних результатів, закладених до основи цієї діяльності.

Дівчата, що навчаються на психологічній спеціальності, переважно продемонстрували показники, співвідносні з низьким та середнім рівнями самооцінки. Вони переважно мотивовані уникати невдач, вважають, що не

здатні до контролю подій, переконані у власній нездатності впоратися з життєвими проблемами. Студентки-психологи, що взяли участь у дослідженні, практично не демонструють упевненості у власних можливостях і здібностях, показують значну зневіру в здатності ефективно діяти, налагоджувати спілкування, розв'язувати проблемні ситуації тощо. Такі студентки нерідко болісно сприймають критичні зауваження на свою адресу, частіше намагаються підлаштуватися під думку інших людей, при цьому сильно страждаючи від надмірної сором'язливості.

Математична обробка отриманих відомостей за допомогою критерію Крускала-Воллеса дозволила з'ясувати статистично значущі відмінності на високому рівні значущості $p \leq 0,01$ (Таблиця 3.1.):

Таблиця 3.1 Співвідношення, виявлені за допомогою критерію Крускала-Воллеса

Характеристики	Внутрішня чесність	Самовпевненість	Самокерівництво	Дзеркальне «Я»	Самоцінність	Самосприйняття	Самоприв'язаність
$\chi^2_{\text{емп}}$	9,58	44,65	19,53	16,23	14,34	10,18	11,46
$\chi^2_{\text{кр}}$	9,21	9,21	9,21	9,21	9,21	9,21	9,21
рівень значущості	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
середнє для низького рівня самоставлення	1,4	3,5	2,6	3	3,1	3,5	3
середнє для середнього рівня самоставлення	2,1	1,8	3,8	3,3	3,2	2,6	3
середнє для високого рівня самоставлення	2,5	5	1,5	5	2	2	1,6

Відомості, виявлені за допомогою критерію Крускала-Воллеса, дозволили з'ясувати такі співвідношення. Для студентів-психологів є

характерною перевага високого та середнього рівнів самооцінки. Такі студенти не обтяжують себе сумнівами, тяжіючи при цьому до зосередженості на діяльності. Реакції стосовно зауважень, отримуваних із боку оточуючих, є в них адекватними. Також представники зазначеного рівня самооцінки демонструють здатність до тверезого оцінювання власних дій, адже вони усвідомлюють, що лише надання адекватної оцінки власній діяльності сприятиме досягненню бажаних результатів, закладених до основи цієї діяльності.

Дівчата, що навчаються на психологічній спеціальності, переважно продемонстрували показники, співвідносні з низьким та середнім рівнями самооцінки. Вони переважно мотивовані уникати невдач, вважають, що не здатні до контролю подій, переконані у власній нездатності впоратися з життєвими проблемами. Студентки-психологи, що взяли участь у дослідженні, практично не демонструють упевненості у власних можливостях і здібностях, показують значну зневіру в здатності ефективно діяти, налагоджувати спілкування, розв'язувати проблемні ситуації тощо. Такі студентки нерідко болісно сприймають критичні зауваження на свою адресу, частіше намагаються підлаштуватися під думку інших людей, при цьому сильно страждаючи від надмірної сором'язливості.

Висновки до розділу 3

За підсумками проведеного дослідження необхідно зауважити наявність відмінностей у структурі самостворення особистості в майбутніх психологів, що є хлопцями, та в майбутніх-психологів-дівчат. Для студентів-хлопців більш характерною є наявність високого рівня впевненості в собі, відсутності внутрішньої напруги, вміння високо оцінити власні професійні та особистісні характеристики, неохочість до самостворення. Вони демонструють високі показники за факторами самоповаги й аутосимпатії, натомість практично не виявляють ознаки, формувальні для фактора самостворення.

На противагу продемонстрованим студентами-хлопцями результатам, показники, отримані після оцінювання відповідей студенток-психологів, свідчать про наявність зворотних тенденцій. Так, студентки, що є майбутніми психологами, є менш упевненими в собі та власній майбутній професійній придатності, більш схильними до самостворення та сумнівів, які не завжди є обґрунтованими; частіше вони воліють самостворення від відповідальності, перекладаючи її на інших. Якщо за фактором самоповаги у представниць зазначеної групи домінують середні показники, то такий фактор, як аутосимпатія, вже демонструє тяжіння до показників, співвідносних із низьким рівнем. За фактором самостворення, натомість, наявна перевага високого рівня, що засвідчує негативне самостворення.

За підсумками діагностики самоефективності в студентів та студенток, що є майбутніми психологами, можна зазначити, що для студентів-психологів є характерною перевага високого та наближеного до високого рівнів самоефективності. Такі студенти становлять рівно половину з числа опитаних. Вони переважно є дуже впевненими у власних силах та можливостях, вміють та люблять планувати все заздалегідь, відповідно до поставленої ними мети. Натомість, студентки, що навчаються на психологічній спеціальності, демонструють результати, співвідносні з

середнім та наближеним до низького рівнем оцінки власної ефективності. Дівчата, що навчаються на психологів, переважно розцінюють власні можливості та здібності недостатньо високими для того, аби досягнути успіху в обраній сфері діяльності, проте вони ладні докладати максимальних зусиль для того, аби досягнути бажаного. При цьому вони часто демонструють недостатню впевненість у власних силах, а в критичних ситуаціях виявляють здатність до переживання зневіри в ефективності власної діяльності, неспроможності налагоджувати спілкування з оточуючими та розв'язувати проблемні ситуації.

Дослідження рефлексивності в студентів та студенток, що є майбутніми психологами, дозволило зробити такі висновки. Серед студентів-психологів характерною постає перевага високого та середнього рівнів рефлексивності. Вони переважно демонструють схильність та здатність до глибокого аналізу, що стосується як власної діяльності, так і діяльності оточуючих. Для них важливим постає з'ясування та узагальнення причиновості стосовно власних дій та їх наслідків, визначення можливого їх впливу як на минуле, так і на майбутнє.

Натомість, дівчата-студентки, що навчаються на психологічній спеціальності, продемонстрували здебільшого показники середнього та низького рівнів рефлексивності. Для них не є характерними заглиблення з метою осмислення власної діяльності та її результатів. Студентки-психологи рідко обмірковують свою діяльність у найдрібніших деталях, для них складає важкість прогнозування можливих наслідків. Вони також утруднюються, коли їм потрібно передбачити поведінку інших людей, поставити себе на їхнє місце.

За підсумками діагностики самооцінки в студентів та студенток, що є майбутніми психологами, можна зазначити, що для студентів-психологів є характерною перевага високого та середнього рівнів самооцінки. Такі студенти не обтяжують себе сумнівами, тяжіючи при цьому до

зосередженості на діяльності. Реакції стосовно зауважень, отримуваних із боку оточуючих, є в них адекватними.

Дівчата, що навчаються на психологічній спеціальності, переважно продемонстрували показники, співвідносні з низьким та середнім рівнями самооцінки. Вони переважно мотивовані уникати невдач, вважають, що не здатні до контролю подій, переконані у власній нездатності впоратися з життєвими проблемами. Студентки-психологи, що взяли участь у дослідженні, практично не демонструють упевненості у власних можливостях і здібностях, показують значну зневіру в здатності ефективно діяти, налагоджувати спілкування, розв'язувати проблемні ситуації тощо. Такі студентки нерідко болісно сприймають критичні зауваження на свою адресу, частіше намагаються підлаштуватися під думку інших людей, при цьому сильно страждаючи від надмірної сором'язливості.

ВИСНОВКИ

Самоствавлення – пізнавальний елемент особистості, що розвивається на сонові емоційного ставлення до себе самого. Проте під час формування різноманітних форм поведінки вона набуває рис не емоційного, а когнітивного характеру. Самоствавлення як психологічна категорія знаходиться в структурі ядра особистості, є ядром самосвідомості, формується з дитячого віку через прагнення до переваги як основної мотиваційної сили під впливом соціальної ситуації розвитку і значущих інших, тісно взаємопов'язана з цінностями особистості, мотивацією, Я-концепцією, афективними переживаннями.

1. Самоствавлення – це когнітивний компонент особистості, сформований на підставі емоційного самовідношення. Вона формує різні форми поведінки і регулює їх. Але формування самоствавлення починається з допомогою емоційного компонента, а згодом йде набуття когнітивних характеристик. Вона є показником ставлення до себе і продуктом відображення самовідношення, яке інтегроване з нею в Я-образі.

У сучасній психології здебільшого йдеться про тривимірну структуру самоствавлення, яка складається з: позитивного оцінного самоствавлення (самоповага), позитивного емоційного самоствавлення (аутосимпатія) і негативного самоствавлення (самоприниження). З усім ці три виміри за своїм змістом мають кілька модальностей. Система самоствавлень є поліфункціональною.

2. Позитивне самоствавлення особистості є умовою її максимальної активності, продуктивності в діяльності, реалізації творчого потенціалу, впливає на свободу прояву почуттів, рівень саморозкриття в спілкуванні. Позитивне стійке самоствавлення лежить в основі віри людини у свої можливості, пов'язане з її готовністю до ризику, зумовлює оптимізм стосовно очікування успішності своїх дій.

3. Самоефективність – це системна якість, яка репрезентує переконання майбутніх психологів у власних можливостях і наявності здібностей для досягнення успіху в різних сферах життєдіяльності.

Аналіз наукових джерел свідчить про те, що юнацький період сприятливий для формування самоставлення юнаків і дівчат. Нове соціальне середовище, процеси особистісного і професійного самовизначення спонукають молодих людей до саморозвитку, покращення власної загальної, соціальної, комунікативної, навчальної, професійної компетентності, що призводить до підвищення їхньої самоефективності.

4. В констатувальному етапі експерименту з виявлення стану розвитку самоставлення в майбутніх психологів взяли участь 50 студентів спеціальності «Психологія» 2-4 курсу віком від 18 до 21 року. Дослідження проводилося на базі Донецького національного університету ім. В. Стуса та Вінницького державного педагогічного університету ім.и М. Коцюбинського. Серед них 25 хлопців та 25 дівчат.

Дослідження було покликане довести таку гіпотезу: існують відмінності психологічних особливостей самоставлення залежно від статі майбутніх психологів.

5. Емпіричне дослідження проводилося у два етапи. На першому етапі експерименту вивчаються закономірності сформованості самоставлення в майбутніх психологів. Другий етап експерименту передбачає аналіз отриманих результатів і складання висновків та рекомендацій.

6. За підсумками проведеного дослідження необхідно зауважити наявність відмінностей у структурі самоставлення особистості в майбутніх психологів, що є хлопцями, та в майбутніх-психологів-дівчат. Для студентів-хлопців більш характерною є наявність високого рівня впевненості в собі, відсутності внутрішньої напруги, вміння високо оцінити власні професійні та особистісні характеристики, неохильність до самозвинувачень. Вони демонструють високі показники за факторами самоповаги й аутосимпатії,

натомість практично не виявляють ознаки, формувальні для фактора самоприпинення.

7. На противагу продемонстрованим студентами-хлопцями результатам, показники, отримані після оцінювання відповідей студенток-психологів, свідчать про наявність зворотних тенденцій. Так, студентки, що є майбутніми психологами, є менш упевненими в собі та власній майбутній професійній придатності, більш схильними до самозвинувачень та сумнівів, які не завжди є обґрунтованими; частіше вони воліють самоусуватися від відповідальності, перекладаючи її на інших. Якщо за фактором самоповаги у представниць зазначеної групи домінують середні показники, то такий фактор, як аутосимпатія, вже демонструє тяжіння до показників, співвідносних із низьким рівнем. За фактором самоприпинення, натомість, наявна перевага високого рівня, що засвідчує негативне самоставлення.

8. За підсумками діагностики самоефективності в студентів та студенток, що є майбутніми психологами, можна зазначити, що для студентів-психологів є характерною перевага високого та наближеного до високого рівнів самоефективності. Такі студенти становлять рівно половину з числа опитаних. Вони переважно є дуже впевненими у власних силах та можливостях, вміють та люблять планувати все заздалегідь, відповідно до поставленої ними мети. Натомість, студентки, що навчаються на психологічній спеціальності, демонструють результати, співвідносні з середнім та наближеним до низького рівнем оцінки власної ефективності. Дівчата, що навчаються на психологів, переважно розцінюють власні можливості та здібності недостатньо високими для того, аби досягнути успіху в обраній сфері діяльності, проте вони ладні докладати максимальних зусиль для того, аби досягнути бажаного. При цьому вони часто демонструють недостатню впевненість у власних силах, а в критичних ситуаціях виявляють здатність до переживання зневіри в ефективності власної діяльності, неспроможності налагоджувати спілкування з оточуючими та розв'язувати проблемні ситуації.

9. Дослідження рефлексивності в студентів та студенток, що є майбутніми психологами, дозволило зробити такі висновки. Серед студентів-психологів характерною постає перевага високого та середнього рівнів рефлексивності. Вони переважно демонструють схильність та здатність до глибокого аналізу, що стосується як власної діяльності, так і діяльності оточуючих. Для них важливим постає з'ясування та узагальнення причиновості стосовно власних дій та їх наслідків, визначення можливого їх впливу як на минуле, так і на майбутнє.

Натомість, дівчата-студентки, що навчаються на психологічній спеціальності, продемонстрували здебільшого показники середнього та низького рівнів рефлексивності. Для них не є характерними заглиблення з метою осмислення власної діяльності та її результатів. Студентки-психологи рідко обмірковують свою діяльність у найдрібніших деталях, для них складає важкість прогнозування можливих наслідків. Вони також утруднюються, коли їм потрібно передбачити поведінку інших людей, поставити себе на їхнє місце.

10. За підсумками діагностики самооцінки в студентів та студенток, що є майбутніми психологами, можна зазначити, що для студентів-психологів є характерною перевага високого та середнього рівнів самооцінки. Такі студенти не обтяжують себе сумнівами, тяжіючи при цьому до зосередженості на діяльності. Реакції стосовно зауважень, отримуваних із боку оточуючих, є в них адекватними.

Дівчата, що навчаються на психологічній спеціальності, переважно продемонстрували показники, співвідносні з низьким та середнім рівнями самооцінки. Вони переважно мотивовані уникати невдач, вважають, що не здатні до контролю подій, переконані у власній нездатності впоратися з життєвими проблемами. Студентки-психологи, що взяли участь у дослідженні, практично не демонструють упевненості у власних можливостях і здібностях, показують значну зневіру в здатності ефективно діяти, налагоджувати спілкування, розв'язувати проблемні ситуації тощо.

Такі студентки нерідко болісно сприймають критичні зауваження на свою адресу, частіше намагаються підлаштуватися під думку інших людей, при цьому сильно страждаючи від надмірної сором'язливості.

Таким чином, гіпотеза, висунута на початку дослідження, підтвердилася.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Андрієнко. Теоретичні виміри діяльнісного опосередкування стану психологічного балансу особистості. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.01 – загальна психологія, історія психології. Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ, 2021. 256 с.
2. Андрійчук І.П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : Автореферат канд. дис. К, 2003. С. 27.
3. Бех І.Д. Категорія „ставлення” в контексті розвитку образу „Я” особистості. Педагогіка і психологія. 1997. № 3. С. 52-56.
4. Бороздіна Л.В., Молчанова О.Н. Самооцінка в першій зрілості. Вісник МДУ. Сер.14, Психологія, 1990, №2, с.24 - 48.
5. Вовчук Р.Ю. Ставлення особистості до власної зовнішності як предмет психологічних досліджень. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Психологія і педагогіка»
6. Гапон Н. Соціальна психологія: навч. посібник. Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Л. : Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2008. 189 с.
7. Горбатиx В.В. Самоотношение личности как эмоциональный компонент самосознания. Институт психологии им. Г.С. Костюка АПН Украины. 2002. 223 с.
8. Гуменюк О. Психологія Я- концепції.Т: Економічна думка, 2002 . 186 с.
9. Данилова Т. М. Розвиток гуманістичної спрямованості майбутнього практичного психолога в процесі професійної підготовки. Педагогічний процес: теорія і практика. Збірник наукових праць. Випуск 1. К. : Видавництво П/Екмо, 2003 С.185 – 192.

10. Зак А.З. Диагностика основных компонентов творческого мышления. Психодиагностика и школа: тез. симпозиума. Таллин, 1980. С. 106-108.
11. Зінько Є.В. Співвідношення характеристик самооцінки та рівня домагань. Частина 1. Самооцінка і її параметри. Психологічний журнал, 2006, Т. 27, № 3, с. 18 - 30
12. Іванова Т.П. Я-концепція як складова професійної свідомості психологів. Соціальна психологія. № 9, 2007. С. 36 – 39.
13. Каламаж Р. Я-концепція як складова професійної самосвідомості юристів. Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Острого, 2006. С. 156–163.
14. Камінська С. В. Теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми соціальних уявлень у психологічних дослідженнях. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. 2014. Вип. 2(2). С. 32-36.
15. Коваленко В. А. Генезис самооценки личности как психологической категории. Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 3: Педагогика и психология. 2011. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/genezis-samootsenki-lichnosti-kak-psihologicheskoy-kategorii> (дата звернення: 20.09.2022).
16. Козерук Ю., Євсейчик Я. Самооцінка як фактор становлення особистості студента. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. 2015. Вип. 124. С. 163-165.
17. Комар Т. В. Особистісна рефлексія як чинник соціального становлення підлітків : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07. К., 2003. 18 с.
18. Кочубейник О.М. Культурний еталон буття особистості та його вплив на Я-концепцію. Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України К. : Волинські обереги, 2000. С.42 –46.

19. Коропецька О. М. Проблема професійної ідентичності в контексті реформи освіти в Україні. За ред. С. Д. Максименка. Т. IX, част. 3. К., 2007. С. 152 – 158.
20. Лебідь Н. К. Базисні переконання як індивідуальний вектор цілеспрямованої активності особистості. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2013. Вип. 5.
21. Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді. Політичний менеджмент. 2006. № 1 (16). 147 с.
22. Лопушанская, И.О. Адекватная самооценка подростка. Пути формирования. Научный журнал «Студенческий». 2018. № 6(26). С. 167 – 169.
23. Максименко С. Д. Психологія особистості. К. : Вид-во ТОВ «КММ», 2007. 296 с.
24. Міненко О. О. Професійне становлення практичного психолога як система парадигмальних змін. Вісник Харківського Національного Університету. Серія «Психологія». Харків, 2002. №550. С. 209-211.
25. Міненко О. О. Формування особистісних та професійних новоутворень майбутнього практичного психолога. Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ. 2002. С.149-155.
26. Мирошніченко А.В. Гендерні особливості самоставлення підлітків. Наука і освіта. Серія «Психологія і педагогіка» : науково-практичний журнал «Південь»
27. Павелків Р.В. Вікова психологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К. : Кондор, 2011. 468 с.
28. Панок В.Г. Концептуальні підходи до формування особистості практикуючого психолога. Практична психологія та соціальна робота. 1998. №5. С.4-6.
29. Пеньковська Н. Рефлексія як професійно значуща системна якість майбутнього психолога-практика. Психолого-педагогічні засади

професійного становлення особистості практичного психолога і соціального педагога в умовах вищої школи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Тернопіль : ТДПУ, 2003. С. 148-154.

30. Проценко О. В. Особливості становлення Образу «Я» як суб'єкта національної спільноти. Розвиток ідей Г.С. Костюка в сучасних психологічних дослідженнях : Наукові записки Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Вип. 20, ч. 2. К., 2000. С. 136-141.

31. Радчук Г.К. Психолого-педагогічні умови гармонізації Я-концепції майбутніх практичних психологів: Методичні рекомендації для викладачів ВНЗ та практичних психологів освіти. Тернопіль, 2002. 48 с.

32. Семенова А. В. Основи психології і педагогіки : навч. Посібник. К. : Знання, 2006. 319 с.

33. Становський З. Актуальні проблеми професійного становлення особистості майбутніх практичних психологів. Зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конференції 16-17 травня «Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації». С.23-37.

34. Степанов О.М. Психологічна енциклопедія. К. : «Академвидав», 2006. С. 156.

35. Овсянецька Л.П. До проблеми психологічної сутності домагань особистості. Філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ : Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника, 1999. Вип. 3. №1. С. 55-62..

36. Фомічова В.М. Соціальні уявлення у проблематиці сучасної соціальної психології. Зб. наук. пр. Психологічні науки. Т. 2. Вип. 4. С. 242-245.

37. Чемерис О.А. Якість освіти як загальна тенденція європейської інтеграції. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2005. Вип. 25. С. 219-221.

38. Чепелева Н.В. Формування професійної компетентності психолога. Актуальні проблеми психології: Наукові записки інституту

психології ім. Г.С. Костюка АПН України. К., Ніка. Центр, 1999. Вип. 19. 286 с

39. Черный Е.В. Профессиональная идентичность практического психолога. Практична психологія і соціальна робота, №8, 2000. С. 36-39.

40. Черниш Н. Й. Суспільна свідомість молоді. Львів : Світ, 1990. 223 с.

41. Шамне А. В. Теорія та практика психосоціального розвитку у підлітковоюнацькому віці : монографія. Київ : ТОВ ВВП «Інтерсервіс», 2015. 397 с

42. Щотка О.П. Якість педагогічної освіти в оцінках випускників та їх роботодавців. *Соціологічні студії*. 2012. Вип. 1. С. 97-100.

43. Щудло С. А. Спільне та відмінне у професійних очікуваннях української та польської молоді: соціологічний вимір пограниччя. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія : Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи. 2014. № 1122. Вип. 33. С. 88-94.

44. Якушева, Є. М. Взаємозв'язок структури самоставлення і рівня конструктивності стратегій подолуючої поведінки у осіб, чия діяльність пов'язана з особливими умовами. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*, 35(2), Т.1(13). С. 432–438.

45. Яременко М. В. Сприйняття освіти й освіченості у XVIII ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. Вип. 40. С. 288-292.

46. Abric J-C. Specific Processes of social representations. *Papers on Social Representations*. 1996. Vol 5. P. 77-80.

47. Bandura A. Regulation of Cognitive Processes Through Perceived Self-Efficacy. *Developmental Psychology*. 1989. № 25. P. 729-735.

48. Birch H.G., Lefford A. Intersensory Development in Children. *Soc. Res. Child. Defel*. 2016. № 32. P. 42-47.

49. Bruner J. S. The perception of people. *Handbook of Social Psychology*. Massachusetts : Addison-Wesley, 1954. Vol. II. Pp. 634-654.
50. Emler N. Self-esteem: The costs and consequences of low self-worth. York, 2001. 446 p.
51. Ferreira J. M., Soini T., Kupiainen R., Salum A. C. What is learning for secondary-school students? Students' perceptions examined in Brazil and Finland. *Social Psychology of Education*. Vol. 22. №2. 2019. P. 447–470. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11218-019-09479-5> (дата звернення: 13.08.2022).
52. Foster J. The nature of perception. New York: Oxford University Press, 2018. 289 p.
53. Martikainen J. Social representations of teachership based on students' and teachers' drawings of a typical teacher. *Social Psychology of Education*. Vol. 22. №3. 2019. P. 579-606 URL: <https://doi.org/10.1007/s11218-019-09490-w> (дата звернення: 13.08.2022).
54. Maslow A.H. A Theory of Human Motivation. *Psychological Review*. 1943. Vol. 50. P. 370-396.
55. Moscovici S. Introductory address. *Papers on Social Representations*. 1993. Vol. 2. No. 3. P. 160–170.
56. Mruk C. Self-esteem: Research, theory and practice. N.Y., 1999.
57. Rogers C.R. A Theory of Therapy, Personility and Interpersonal Relationship, As Developed in The Client-Centred Framework. *Psychology: A Study of a Science*. N. Y.: McGraw-Hill, 1959. Vol. 3. P. 134-256.
58. Rosenberg M. Society and adolescent self-image. N.Y., 2011.
59. Vernon M.D. The development of visual perception in children. *Education*. 2017. Vol. 80. P. 547-549.
60. Wells L.E., Marwell G. Self-esteem. It's conceptualization and measurement. London, 1976.

ДОДАТКИ

Додаток А

Експериментальні та теоретичні дослідження в контексті сучасної науки

Левенчук Мирослава Олександрівна, здобувач вищої освіти філологічного факультету
Донецький національний університет імені В. Стуса, м. Вінниця, Україна

Науковий керівник: Васюк Катерина Миколаївна, кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології
Донецький національний університет імені В. Стуса, м. Вінниця, Україна

САМОСТАВЛЕННЯ ЯК НЕВІД'ЄМНА ЯКІСТЬ ОСОБИСТОСТІ ПСИХОЛОГА

Вступ. Сучасні умови життя в період економічної та соціальної кризи вимагають висококваліфікованого психолога зі стійкою самооцінкою, здатністю до адекватної самокритики та водночас із почуттям власної гідності. Описані вище компоненти загалом складають основу самоставлення особистості, в тому числі включається в процес діяльності психолога та стимулює розвиток пізнавальної, особистісної сфери людини. Для майбутнього психолога здатність оцінити себе – значить не лише визначити своє ставлення до себе, а й вміння рефлексувати над своєю поведінкою та аналізувати дії інших людей. Самоставлення як психологічна категорія знаходиться в структурі ядра особистості психолога, є основою самосвідомості та формується через прагнення до переваги як основної мотиваційної сили під впливом соціальної ситуації розвитку і значущих інших, тісно взаємопов'язана з цінностями особистості, мотивацією, Я-концепцією, афективними переживаннями.

Аналіз досліджень та публікацій. Протягом останніх десятиліть проблема самоставлення є одним із питань, що достатньо інтенсивно розробляються, особливо в зарубіжній психології. Проблемі вивчення самоставлення присвячена велика кількість дослідницьких робіт як у вітчизняній, так і в зарубіжній психології (К. Абульханова-Славська, В. Петровский, В. Слободчиков, О. В. Киричук, Т. М. Титаренко). Деякі автори під самоставленням розуміють самовідношення (А.В. Захарова, М. І. Лісіна, В.Н. Маркін, М. Розенберг, В.Ф. Сафін, Е.Т. Соколова, А. Г. Спіркін), іноді самоставлення зводять до Я-образу і Я-концепції (Р. Бернс, І. С. Кон, В. М. Маркін, І.І. Чеснокова та ін.), що, насправді, не так, з огляду на те, що самоставлення – це самостійний елемент структури самосвідомості (Л. Бороздіна, Е.А. Залученова і ін.).

Виклад основного матеріалу. У сучасній психології вивчення самоставлення включається в межі більш широкої конструкції, іменованої Я-концепцією. Таке словосполучення аж ніяк не виступає неологізмом. Їм користувався ще Ф. Гоппе як синонім «рівня Я», проте, на жаль, дослідник не залишив визначення ні того, ні іншого терміна. Я-концепція стала вельми поширеним кліше в зарубіжній психологічній літературі, знаходячи застосування також і у вітчизняній. У вітчизняній психології ця концепція добре відома у викладі англійського психолога і педагога Р. Бернса.

Самоставлення, на думку С.Р. Пантілеєва, – це «вираження сенсу «Я», воно не може бути зрозуміле тільки через аналіз «власних психічних характеристик індивіда», таких як переживання, установки чи емоційні стани» [1]. Самоставлення – це когнітивний компонент особистості психолога, сформований на підставі емоційного самовідношення. Вона формує різні форми поведінки і регулює їх. Але формування самоставлення починається за допомогою емоційного компонента, а згодом йде набуття когнітивних характеристик. Вона є показником ставлення до себе і продуктом відображення. Так, згідно з Н.І. Сарджвеладзе, самосвідомість була віднесена до когнітивного компонента самоставлення [2].

Аналізуючи різноманітні дослідження у сфері психології, які були присвячені природі

виникненню самоставлення, встановлено, що велику увагу науковці надають особливостям структури самоставлення. Так, найбільш поширеною є думка, що до структури самоставлення входять такі компоненти: емоційний або самоприйняття та самооцінний. На думку В. Століна в основі самоставлення є процес самореалізації особистості. Відповідно основним структурним компонентом даного феномена є сума емоційних проявів особистості: самоповага, аутосимпатія, самоінтерес, які інтегруються в загальне почуття позитивного або негативного ставлення до себе [3]. Самоставлення включає в себе когнітивний, емоційний і конативний компоненти. При аналізі когнітивного компонента самоставлення, в першу чергу, виникає питання про те, за допомогою яких психічних функцій, що відносяться до розряду пізнавальних (відчуття, сприйняття, уявлення, мислення, уява) реалізується гностичні відношення суб'єкта до самого себе.

Серед досліджень у сфері психології велику увагу варто надати такому феномену самоставлення як «глобальна самооцінка», що характеризується як загальне переживання, що інтегрує окремі

14 жовтня 2022 рік | Івано-Франківськ, Україна | Молодіжна наукова ліга

самооцінки в єдину динамічну сукупність. І. С. Кон вважає ставлення до себе "глобальною самооцінкою особистості, яка виступає загальним знаменником, підсумковим виміром "Я", яке виражає міру прийняття себе, або – ставлення до себе, похідне від сукупності окремих самооцінок" [4]. Схожої думки був К. Роджерс, який підрозділяє самоставлення на самооцінку, тобто оцінку себе, своїх властивостей, і само-прийняття, тобто сприйняття себе як індивідуальність із сильними та слабкими сторонами своєї особистості. [5].

Самоставлення включає в себе рефлексію, що є вершиною свідомості, яка дозволяє зробити приховане знання явним. Тобто, є своєрідним підсвідомим механізмом, що дозволяє нам психологам, зазирнути в глибини несвідомого і краще його пізнати. В особистісному аспекті рефлексія полягає в усвідомленні самого себе, тобто спрямованість мислення на внутрішній світ, на свої процеси та діяльність. Рефлексивність є важливою властивістю психолога, яка, крім отримання нових знань, посилює розвиток професійно важливих властивостей. Аналіз власних та чужих емоцій, досягнень і помилок – умова ефективної роботи психолога, адже основою його практичної діяльності є інтроспективні індикатори та лише щира взаємодія із клієнтами. Таким чином, самоставлення та його компоненти у взаємозв'язку є необхідним елементом у професійній діяльності психолога, яка спрямована на психодіагностику основних аспектів діяльності особистості: когнітивного, емоційного і поведінкового.

Загалом ставлення людини до себе сприяє професійно-особистісному розвитку майбутнього психолога, оскільки до його складу входить самоповага, адекватна оцінка, прийняття себе, вміння реалізувати себе, враховуючи інтереси інших людей та позитивна Я-концепція. Так, І.І. Чеснокова виділяє три основні складники самосвідомості, а саме: самопізнання, емоційно-ціннісні переживання про себе та саморегулювання, що формують високий рівень розвитку самосвідомості [6]. Очевидно, якщо психолог позитивно ставиться до себе, то і приязно буде відноситися до клієнтів – це є одним з принципів психологічної допомоги є безумовне прийняття іншої людини, її безоціночне сприйняття.

Висновки. Отже, ставлення до самого себе - це осмислене ставлення до власних суб'єктивних утворень, тобто особистісних властивостей. Це продукт індивідуального розвитку особистості, який характеризує ступінь її інтересу, силу емоцій, бажань і виражається в її поведінці. Самоставлення особистості, а особливо психолога, відіграє важливу роль в життєдіяльності та допомагає людині стати все більш усвідомленим, аби вийти з тупикової ситуації. Воно виступає ключовим фактором в процесі формування і розвитку особистості, завдяки йому відбувається оцінювання та прийняття чи неприйняття власного «Я». Тому безперечно, що самоставлення виступає значущою категорією психологічної науки, і є вагомою категорією для характеристики особистості психолога, адже включає в себе наступні основні характеристики: самоповага, аутосимпатія, самоінтерес, самовпевненість, ставлення інших, самоприйняття, самокерування і т.д. Позитивне ставлення до себе є умовою активності професіонала-психолога, продуктивності в діяльності, реалізації

творчого потенціалу, впливає на свободу прояву почуттів та рівень саморозкриття в спілкуванні.

Список використаних джерел:

1. Мирошниченко А.В. Гендерні особливості самоставлення підлітків. Наука і освіта. Серія «Психологія і педагогіка» : науково-практичний журнал Південного наукового Центру НАПН України. Одеса : Південний науковий Центр НАПН України, 2014. № 6/СХХІІІ. С. 85–89.
 2. Сарджвеладзе Н. И. Личность и ее взаимодействие с социальной средой – Тбилиси : Мецниереба, 1989. – 206 с.
 3. Радул І.Г. Теоретичні засади дослідження проблеми самоставлення в психології. ЦДПУ ім.В.Винниченка. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-psykholohichni-umo-vy-stanovlennia-osobystosti-u-suchasnomu-suspilstvi/prohrama/6209-teoretychni-zasady-doslidzhennia-problemy-samostavlennia-v-psykholohii> (дата звернення 03.09.2022).
 4. Вовчук Р.Ю. Ставлення особистості до власної зовнішності як предмет психологічних досліджень. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Психологія і педагогіка». Дніпропетровськ : Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. 2011. № 17. С. 75–82.
 5. Малихіна О. А. Дослідження емоційно-ціннісного компонента в структурі самоповаги студентів. Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» та Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / за ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. № 1 (11). С. 51–55.
- Яворська-Ветрова І.В. Теоретичний аналіз проблеми самоставлення: ціннісний аспект. Актуальні

УДК 159.923.2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОСТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ РІЗНОЇ СТАТІ

М. О. Левенчук, К. М. Васюк

Анотація. Стаття присвячена вивченню особливостей самоставлення майбутніх психологів. Розкрито основні підходи до трактування сутності поняття «самоставлення». Представлені результати проведеного емпіричного дослідження особливостей самоставлення майбутніх психологів різної статі. *Ключові слова:* самоставлення, рефлексивність, саморегуляція.

Вступ. Сьогодні під впливом нестабільних соціальних, економічних та політичних умов на людину впливає велика кількість чинників, що викликають дезорганізацію в структурі особистості. Насамперед це характеризується надмірним і тривалим психологічним напруженням, яке впливає на самооцінку, самоповагу, саморегуляцію – тобто на самоставлення індивіда загалом. Крім того, негативні зовнішні та внутрішні умови можуть негативно впливати на особистість психолога, його професійний розвиток, порушуючи нормальний хід поведінки.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема самоставлення особистості – об'єкт вивчення у вітчизняній і закордонній психології. До її розроблення зверталися відомі світові (А. Бандура, Н. Бранден, М. Єрусалем, М. Зіммерман, Дж. Роттер, М. Шерер, Р. Шварцер та ін.) та вітчизняні науковці (О. Бажин, Н. Булінко, М. Гайдар, І. Галецька, С. Гончар, В. Кобець, Р. Кричевський, А. Погорелов, Н. Пророк, Д. Шапошник та ін.). Особливості самоставлення осіб різної статі вивчалися у працях М. К. Омарової, В. М. Князева, В. Є. Каган.

К. Роджерс розглядав самоставлення через «Я-концепцію» особистості, яка формується в процесі соціалізації особистості завдяки взаємодії зі значущими іншими. Процес формування переважно відбувається в дитячому та підлітковому віці. Крізь призму своєї «Я-концепції» людина бачить світ, але «Я-концепція» не контролює і не регулює дії людини, насамперед вона символізує головну частину свідомого досвіду індивідуума, а поведінка людини лише узгоджується з нею. Сама «Я-концепція» вміщує в себе, крім нашого сприйняття, те, якими ми є, і образ того, якими, на нашу думку, ми повинні бути або хотіли б бути [1].

Ставлення має складний психологічний зміст, воно охоплює емоційний, когнітивний та поведінкові компоненти. Емоційний компонент у структурі самоставлення є провідним, бо власне ставлення особистості виникає у процесі накладання її емоцій на предмет, що певною мірою усвідомлюється, пізнається нею. С. Рубінштейн зазначив: «Наші власні переживання, як би безпосередньо вони не переживалися, пізнаються і усвідомлюються лише опосередковано, через їх ставлення до об'єкта» [2].

Прийняття себе, позитивне ставлення до себе є умовою гармонійного існування та високого рівня розвитку самоідентифікації особистості. Самоставлення здійснює детермінацію соціальної поведінки, впливає на успішність будь-якої діяльності та особистісної самореалізації людини. Це, своєю чергою, визначає міру суб'єктності

особистості у формуванні позитивної Я-концепції. Дослідники зазначають, що саме позитивне самоставлення є умовою психічного благополуччя та психічного здоров'я [3].

Основний матеріал. Для виявлення особливостей самоставлення майбутніх психологів було використано низку методик, шкали яких власне і представляють структуру самоставлення:

1. «Тест-опитувальник самоставлення» (В. В. Столін та С. Р. Пантелєєв);
2. «Шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема»;
3. «Методика діагностики рефлексивності» (А. В. Карпова, В. В. Пономарьова); 4. «Визначення рівня самооцінки» (С. В. Ковальов).

В експерименті взяли участь 40 студентів спеціальності «Психологія». Із них 20 осіб склали хлопці, а решта 20 були представлені дівчатами. Дослідження проводилося на базі Донецького національного університету імені Василя Стуса та Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського.

Результати емпіричного дослідження мають цінність як показник вираженості певних характеристик груп респондентів. За допомогою цих тестів отримано можливість визначити доміанти самоставлення майбутнього психолога, рівень його готовності до спілкування з клієнтами, здатності до нестандартних рішень у виконанні професійної діяльності тощо. Результати дослідження майбутніх психологів представлено на рисунках.

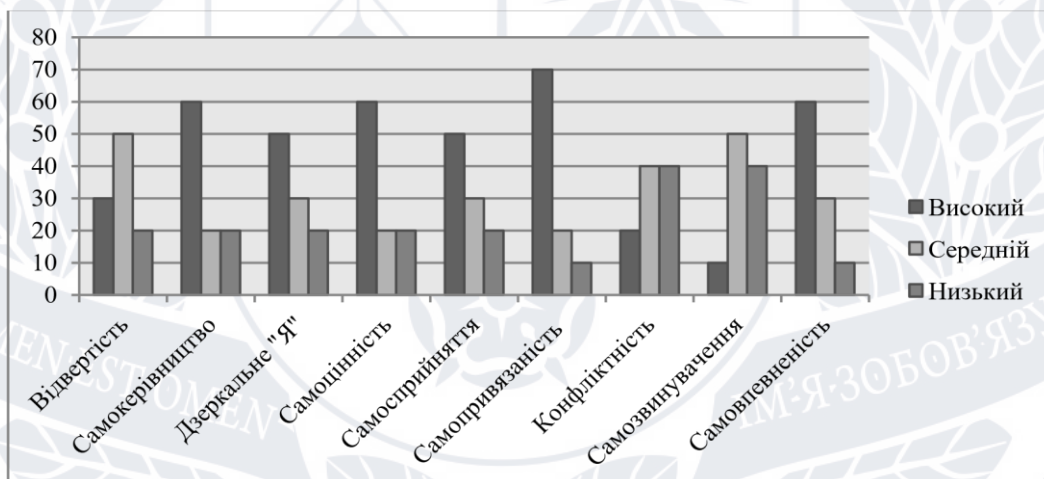

Рис. 1 – Результати опитування за методикою «Тест-опитувальник самоставлення» В. В. Століна та С. Р. Пантелєєва (група студентів-психологів)

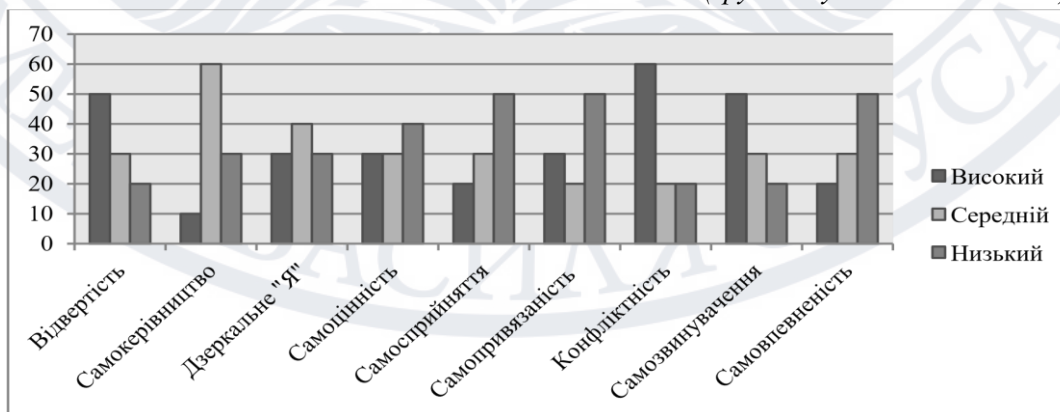

Рис. 2 – Результати опитування за методикою «Тест-опитувальник самоставлення»

В. В. Століна та С. Р. Пантелеєва (група студенток-психологів)

Отже, необхідно зауважити наявність відмінностей у структурі самоставлення особистості в майбутніх психологів, що є хлопцями, та в майбутніх психологів-дівчат. Для студентів-хлопців більш характерною є наявність високого рівня впевненості в собі, відсутності внутрішньої напруги, вміння високо оцінити власні професійні та особистісні характеристики, неохочість до самозвинувачень.

На противагу продемонстрованим студентами-хлопцями результатам, показники, отримані після оцінювання відповідей студенток-психологів, свідчать про наявність зворотних тенденцій. Студентки, які є майбутніми психологами, менш упевнені в собі та власній майбутній професійній придатності, більш схильні до самозвинувачень та сумнівів, які не завжди є обґрунтованими; вони частіше воліють самоусуватися від відповідальності, перекладаючи її на інших.

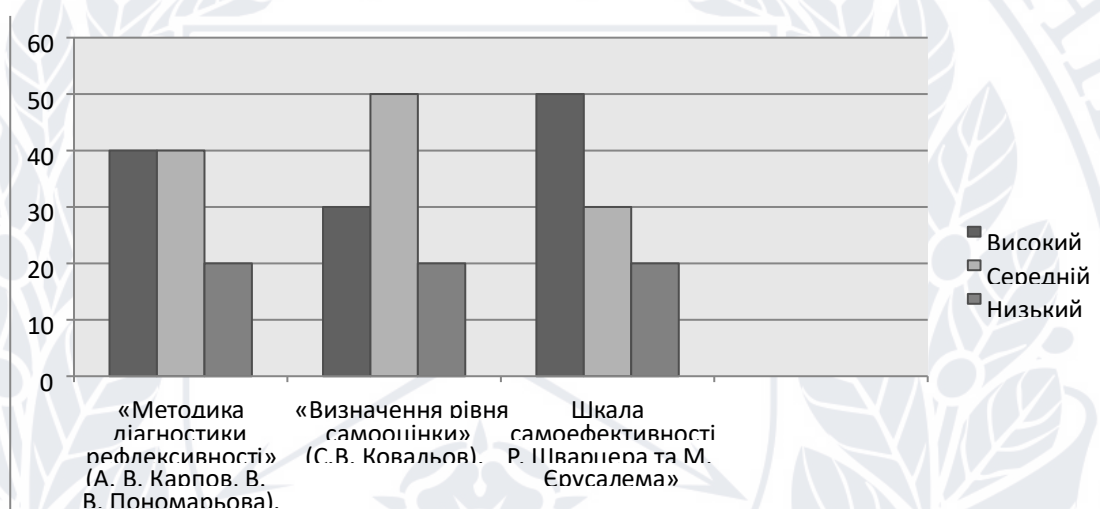

Рис. 3 – Результати опитування студентів-психологів

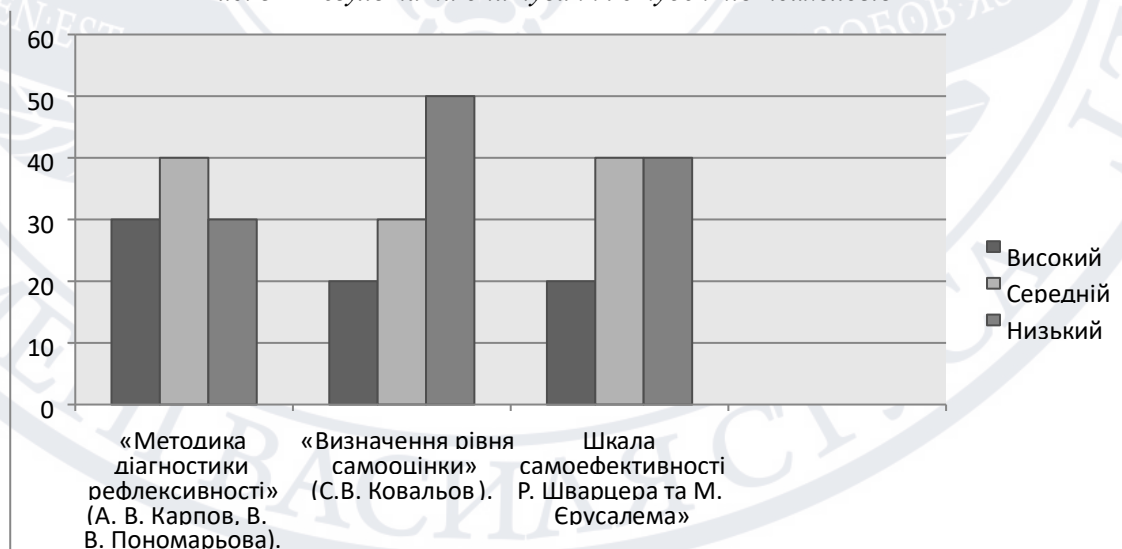

Рис. 4 – Результати опитування студенток-психологів

За підсумками діагностики самоефективності в студентів та студенток, які є майбутніми психологами, можна зазначити, що для студентів-психологів є характерною перевага високого та наближеного до високого рівнів самоефективності. Натомість

студентки, які навчаються на психологічній спеціальності, демонструють результати, співвідносні з середнім та наближеним до низького рівнем оцінки власної ефективності.

Дослідження рефлексивності в студентів та студенток, які є майбутніми психологами, дозволило зробити такі висновки. Серед студентів-психологів характерною постає перевага високого та середнього рівнів рефлексивності. Натомість дівчата-студентки, які навчаються на психологічній спеціальності, продемонстрували здебільшого показники середнього та низького рівнів рефлексивності.

За підсумками діагностики самооцінки в студентів та студенток, які є майбутніми психологами, можна зазначити, що для студентів-психологів характерною є перевага високого та середнього рівнів самооцінки. Дівчата, які навчаються на психологічній спеціальності, переважно продемонстрували показники, співвідносні з низьким та середнім рівнями самооцінки.

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження виявлено наявність відмінностей у структурі самостворення особистості в майбутніх психологів, що є хлопцями, та в майбутніх психологів-дівчат. Для студентів-хлопців характерна більша самовпевненість, вміння планувати все заздалегідь, відповідно до поставленої ними мети. Хлопці є більш рефлексивними, для них важливим постає з'ясування та узагальнення причиновості стосовно власних дій та їх наслідків, визначення можливого їх впливу як на минуле, так і на майбутнє. А от студентки-психологи рідко обмірковують свою діяльність у найдрібніших деталях, для них складає важкість прогнозування можливих наслідків. Виникають труднощі, коли їм потрібно передбачити поведінку інших людей, поставити себе на їхнє місце. До того ж дівчата, які навчаються на психологів, переважно розцінюють власні можливості та здібності недостатньо високими для того, аби досягнути успіху в обраній сфері діяльності, проте вони ладні докладати максимальних зусиль для того, аби досягнути бажаного.

Abstract. The article is devoted to the study of the features of the self-attitude of future psychologists. The main approaches to the interpretation of the essence of the concept of "self-relationship" were revealed. The results of an empirical study of the characteristics of the self-attitude of future psychologists of different sexes are presented. *Keywords:* Self-relationship, reflexivity, self-regulation.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малихіна О. А. Дослідження емоційно-ціннісного компонента в структурі самоповаги студентів. *Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» та Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України* / за ред. С. Д. Максименка, Н. Ф. Шевченко, М. Г. Ткалич. Запоріжжя: ЗНУ, 2017. № 1(11). С. 51–55.
2. Радул І. Г. Теоретичні засади дослідження проблеми самостворення в психології. ЦДПУ ім. В. Винниченка. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-psykholohichniymovy-stanovlennia-osobystosti-u-suchasnomu-suspilstvi/prohrama/6209-teoretychni-zasady-doslidzhennia-problemysamostavlennia-v-psykholohii> (дата звернення 07.09.2022).
3. Шапошник Д. О. Особливості самоефективності у людей пізньої зрілості у контексті тренінгового заняття. *Вісник Харк. нац. ун-ту. Серія: Психологія*. 2012. № 1009. С. 89–93.
4. Камінська С. В. Теоретичний аналіз наукових підходів до проблеми соціальних уявлень у психологічних дослідженнях. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2014. Вип. 2(2). С. 32–36.

**Статистичне порівняння даних за «Методикою діагностики
рефлексивності» (А. В. Карпова, В. В. Пономарьова);**

Критерий U Манна-Уитни для независимых выборок

	Нулевая гипотеза	Критерий	Знач.	Решение
1	Распределения Рефлексии является одинаковым для категорий групп	Критерий U Манна-Уитни для независимых выборок	,049	Нулевая гипотеза отклоняется

Сводка U-критерия Манна-Уитни для независимых выборок

Всего	50
U Манна-Уитни	212,000
W Уилкоксона	537,000
Статистика критерия	212,000
Стандартная ошибка	51,055
Стандартизованная статистика критерия	-1,968
Асимптотическая значимость (2-сторонний критерий)	,049

**Статистичне порівняння даних за методикою «Шкала самооефективності
Р. Шварцера та М. Єрусалема»**

Критерій U Манна-Уитні для незалежних вибірок

	Нулева гіпотеза	Критерій	Знач.	Решение
1	Распределения Самоефективности является одинаковым для категорий групп	Критерий U Манна- Уитни для независимых выборок	,466	Нулевая гипотеза принимается

Сводка U-критерия Манна-Уитни для незалежних вибірок

Всего	50
U Манна-Уитни	275,000
W Уилкоксона	600,000
Статистика критерия	275,000
Стандартная ошибка	51,440
Стандартизованная статистика критерия	-,729
Асимптотическая значимость (2-сторонний критерий)	,466